

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1883-1884.

*Vergadering van Woensdag, 28 November 1883, des avonds
ten half acht ure.*

Voorzitter, de heer ROBIDÉ VAN DER AA.

De VOORZITTER: Aangezien de heer Hojel heden avond de spreekbeurt zal vervullen, zie ik mij verplicht de leiding der vergadering op mij te nemen.

Tot mijn leedwezen heb ik hierbij de treurige mededeeling te doen dat, sedert het drukken van het convocatiebiljet, een der voorgestelde kandidaten, kapitein van Doesburgh, is overleden, zoodat ik verzoek zijn naam als niet vermeld te beschouwen.

Aan de orde is thans de ballotage van nieuwe kandidaten.

De Voorzitter verzoekt de heeren Hoogenboom en Kielstra het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden worden toegelaten de heeren: F. C. Granpré Molière, 1° Luit. der Artillerie, N. I. leger; J. A. P. Grevers, 1° Luit. der Infanterie, N. I. leger; R. L. de Haes, Gepensioneerd Vice-Admiraal; L. J. van der Mandele, Luit. ter zee 2° kl.; C. M. Sprenger, 1° Luit. der Cavalerie; C. L. Vinkhuizen, 1° Luit. bij het Reg. Grenadiers en Jagers, allen te 's Gravenhage;

A. M. Tromp van Holst, Majoor Commandant der Schutterij, te Amersfoort; J. A. A. Lodewijks, 1^e Luit. der Infanterie en W. Swart, 2^e Luit. der Infanterie, te Arnhem; F. B. H. F. Alpherts, 2^e Luit. der Genie, Ned. Ind. Leger; J. C. C. den Beer Poortugael, Kolonel van den Gen. Staf, Gouverneur der K. M. Academie te Breda; C. J. Beukers, G. C. E. van Daalen, G. Engelberts, J. A. P. Fabius, A. A. Hosang, G. H. Knoop, H. J. van der Kooij, C. Nijenhuis, allen 2^e Luit. der Artillerie van het N. I. leger; C. C. Petri, 2^e Luit. der Genie; J. C. M. Pompe, J. A. de Bruijn, A. L. Hesta, S. C. Meerdink, allen 2^e Luit. der Artillerie; F. Raaijmakers, 2^e Luit. der Genie, N. I. leger; H. A. van der Ven, 2^e Luit. der Artillerie, N. I. leger; M. H. Vis, 2^e Luit. der Artillerie, N. I. leger; H. M. van Weel, 2^e Luit. der Genie; F. F. W. van der Zande, 2^e Luit. der Artillerie, N. I. leger, allen te Breda; G. A. van der Brugghen, 1^e Luit. der Artillerie; J. W. G. van der Minne, 1^e Luit. der Schutterij; J. J. C. H. van Pelt, Kapitein der Artillerie, te Brielle; J. van Delft, 2^e Luit. der Infanterie; J. E. Oltmans, 1^e Luit. der Infanterie; T. L. van Wagtendonk, 2^e Luit. der Infanterie, te Haarlem; E. Sachse, Adelborst 1^e kl., te Den Helder; J. F. Schenk, 2^e Luit. der Artillerie, te Hellevoetsluis; Jhr. G. A. A. Alting von Gensau, 2^e Luit. der Infanterie; W. F. Hartman, 2^e Luit. der Infanterie; J. G. Kist, 2^e Luit. der Infanterie, te Leiden; en H. C. A. de Block, 2^e Luit. der Infanterie te Maastricht.

De VOORZITTER: Ingevolge artikel 18 van het reglement is thans aan de orde de verkiezing van een Voorzitter uit het voltallig bestuur.

De kolonel SCHNEIDER stelt voor den tegenwoordigen Voorzitter bij acclamatie te herkiezen.

Hiertoe wordt besloten.

De VOORZITTER: Mag ik den heer Hojel verzoeken wel te willen mededeelen, of hij aan den wensch der vergadering gehoor wil geven.

De heer HOJEL: Ik zie in de keuze der vergadering een bewijs van welwillendheid, dat ik niet mag afslaan. Ik betuig daarvoor mijne erkentelijkheid en verklaar de benoeming volgaarne aan te nemen.

De VOORZITTER: Dan zou ik U thans moeten verzoeken de Voorzittersplaats in te nemen. Maar vermits U heden avond als spreker zult optreden, zal ik mijn verzoek achterwege houden en U uitnoodigen thans wel de aangekondigde voordracht te willen houden over *Algemeene en Militaire kennis*. (1)

De heer HOJEL: Maak er mij, bid ik U, Mijne Heeren, geen verwijt van als spreker voor U op te treden! Niemand kan meer dan ik overtuigd zijn, dat, hoe minder een voorzitter zich behoeft te laten hooren, te beter de gang van zaken is; maar ik vraag vergunning op het bijzonder geval te wijzen, dat de spreker, die heden avond het woord zou voeren, daarin verhinderd werd, en de tijd te kort schoot om op een gewenschte wijze in de spreekbeurt van nu te voorzien.

Heb ik hiermee verklaard, waarom ik thans voor U sta, — heb ik daardoor wellicht een gevoel van teleurstelling bij velen opgewekt, nu zij zich zullen moeten vergenoegen met een stof, die, uit gebrek aan tijd tot behoorlijke voorbereiding, niet genoegzaam is verwerkt en van de degelijkheid niet dien stempel kan dragen, waarop een vergadering als deze de volle aanspraken heeft, — er moet mij nog een andere bekentenis van de lippen.

Onze statuten verlangen, dat de spreker eenigen tijd vooruit het onderwerp bekend maakt, dat hij behandelen zal, ten einde den zoo gewenschten en nuttigen strijd der meeningen, waartoe na elke voordracht de gelegenheid wordt opengesteld, te bevorderen. Hij die geroepen is bestaande bepalingen te helpen in eere houden, behoort in de eerste plaats daarvan niet

(1) De voordracht is weergegeven zooals zij werd uitgesproken. Alleen is de vrijheid genomen, hier en daar in een noot, enkele gapingen in den tekst aan te vullen, of nadere toelichtingen voor sommige der behandelde punten te geven.

af te wijken; en zoo gebeurde het, dat ik mij in het meest zonderlinge geval bevond, iets te moeten geven wat ik niet had.

In deze verlegenheid noemde ik als mijn onderwerp: „Algemeene en militaire kennis.” Toen ik echter later de te behandelen stof overwoog en den omvang daarvan beter kon overzien, bemerkte ik, dat het niet wel mogelijk zou zijn, in deze ure, een plaats te gunnen aan hetgeen voor een eenigszins dragelijk overzicht van dat onderwerp gevorderd wordt. En zoo geraakte ik er toe, aan hetgeen ik onder uw aandacht wilde brengen, den meer passenden naam van:

Algemeene ontwikkeling en militaire vorming

te schenken; maar, helaas! te laat, om daarvan op den oproepingsbrief voor deze vergadering kennis te geven.

Ik heb thans het gevoel, alsof ik een uithangbord maakte, dat meer belooft dan het daarachter geplaatste huis aan behaagelijkheid en ruimte kan bieden, — alsof ik door een opzichtige beschrijving van mijn tent tot binnengaan heb willen uitlokken, nu ik U moet verzoeken, den herdoopten titel als de meer juiste te willen aannemen. Tegen de verwijten, die mij daarover gemaakt kunnen worden, weet ik geen behoorlijke verontschuldiging aan te voeren, maar pleit verzachtende omstandigheden op de gronden, die gij thans kent.

Mijn onderwerp behoeft geen nadere toelichting. Gij zult reeds gevoeld hebben, dat ik in hoofdtrekken met U wensch te overwegen: welk verband gehouden dient te worden tusschen de algemeene en de militaire opleiding; — tot welken omvang de elementaire studiën van een meer algemeen karakter moeten aangegroeid zijn, om daarop de vakstudiën en de vorming van den militair te kunnen enten; — of wel, het onderwerp vragenderwijs inkleedende, welke behooren de algemeene grondslagen te zijn, waarop hij, die het beroep der wapenen heeft gekozen, nuttig en vruchtbaar kan opbouwen?

„Hoe hechter de fundeering,” hoor ik me als 't ware door sommigen uwer toeroepen, hoe grootscher het gebouw daarop kan verrijzen! Evenzoo, hoe dieper en breeder de gronden van

het weten, des te krachtiger en uitgebreider elke wetenschap, dus ook de militaire, daarop haar steun zal vinden!"

„Nee!" ik meen dit op de gezichten van anderen te lezen, „neen, de militaire kennis is te veelomvattend. Zij kan geen ruime algemeene voorbereiding toestaan en vergt van hen, die haar zoeken, zoo vroeg mogelijk, alle krachten voor zich en zich alleen!"

En ziedaar ons in twee kampen verdeeld!

Zal ik hier als scheidsrechter optreden? . . . Gaarne, ik wil 't beproeven althans, maar dan geen wijdstrekkende gezegden, geen stellige uitspraken, zonder vooraf duidelijk aangewezen aanknooppingspunt. Het onderwerp eigent zich niet om met los daarheen geworpen, op zich zelf staande stellingen tot klaarheid te worden gebracht; het vordert omschrijving, ontleding, onderzoek; — zelfs vollediger omschrijving, nauwgezetter ontleding, scherper onderzoek dan dit uur zal toelaten. Maar kunnen we dien langen weg met al zijn verrassende kronkelingen en aanlokkelijke nevenpaden niet geheel volgen, wij kunnen hier en daar merkpalen uitzetten, beginselen laten flikkeren, die de hoofdrichting aanwijzen, en dit nemen we ons voor, thans te gaan doen.

Wijden we dan in de eerste plaats de aandacht aan de hoogste kracht van het krijgswezen, aan den soldaat.

Welke is zijn ontwikkeling wanneer hij in de gelederen treedt? Bij de beantwoording van deze vraag blijven nog zeker wenschen uit te spreken; want, neemt men, zooals gewoonlijk en met recht geschiedt, het lezen en schrijven tot eersten maatstaf, dan is het niet opwekkend zich te moeten herinneren, dat van onze miliciens 7 % in het geheel niet, en 11 % alleen zeer gebrekkig lezen en schrijven (1). Dus aan 18 %, anders gezegd, aan één van ieder vijf- of zestal ontbreekt datgeen, wat onmisbaar is voor een gemakkelijk voortschrijden van den geest; — datgeen, wat het verstand op den eenvoudigsten, zekersten, ja haast eenigen weg kan voeden.

(1) Zie het Verslag van den staat der hoogere, middelbare en lagere scholen van het Koninkrijk der Nederlanden over 1881—1882.

Hoe het ook moge betreurd worden, dat er in de gelederen te vinden zijn en jaarlijks nog ingedeeld worden, die het geschreven woord niet kunnen uitspreken, noch het gesproken of gedachte woord in schrift brengen, zij mogen niet uit het leger verwijderd worden gehouden. De wet wijst hun daarin een plaats, zonder rekening te houden met den graad van hun ontwikkeling. Zij ontvangen een militaire opleiding, men beproeft hen voor den dienst geschikt te maken, — dit gelukt na veel inspanning dan eens redelijk, dan eens minder goed, en, wanneer men onder deze brekbeenen soms zulke naturen aantreft, die door opmerken en aanhooren heel wat kunnen aanleeren, dan betreurt men het dubbel, dat zij geen school in de jonge jaren hebben bezocht, en daarom alleen nooit een andere dan de onderste plaats in het leger kunnen blijven innemen.

Breidt men het onderzoek uit naar de ontwikkeling van hen, die wel lezen en schrijven kunnen, dan zal gevonden worden, dat velen daarvan, misschien wel het grootste gedeelte, de lagere school niet geregeld volgden, of vóór den tijd verlieten.

Vraagt men nu: welke de uitkomsten zijn van de militaire opleiding van den soldaat? dan kan geantwoord worden, dat, wanneer alleen wordt gelet op het werktuigelijke, dat van hem wordt verlangd, de uitkomsten bevredigend, ja, goed zijn te noemen. Over hetgeen van beenen, handen en meestentijds ook van het oog gevorderd wordt, valt niet te klagen. De oefeningen in het gelid, de handgrepen, het marcheeren, zelfs het schijfschieten geven geen aanleiding om hooger bevattelijkheid tot dringenden eisch te stellen. Men moet zich dikwijls verwonderen, hoe, in korten tijd, tal van verschillende, uiteenlopende zaken eigen kunnen worden gemaakt, die den plompsten en lompsten geheel in houding, voorkomen en manieren doen veranderen, en hem daardoor in staat stellen, datgeen meester te worden, wat oppervlakkig beschouwd eenvoudig toeschijnt, maar in het wezen der zaak lang niet zoo eenvoudig is. (1)

(1) Ik noem b. v. het richten. Hierbij wordt gevorderd, dat drie onderscheiden punten, die op verschillende afstanden van het oog liggen, bijna gelijktijdig even duidelijk worden gezien. Het eene

Over de tucht, als werktuigelijke uiting van de gehoorzaamheid, valt evenmin te klagen. Het karakter van onzen soldaat is ver van kwaad; het plooit zich gemakkelijk tot de ondergeschiktheid die het militaire leven meebrengt. De opmerking wordt wel eens gehoord, dat de soldaten van nu niet meer dezelfde zijn als die van vroeger, en dat, noch het krijgshaftige uiterlijk, noch de militaire eigenschappen van stiptheid en orde zich thans even sterk teekenen als eertijds. Het is waar, de mannen die tegenwoordig de lagere rangen van het leger innemen zijn jong, en blijven te kort onder de wapenen, om tot zulke typen te groeien als het Eerste Keizerrijk ze vooral heeft gekend, of zooals ze soms nog in romans blijven voortleven, waarin dikwijls, zonder dat het in de bedoeling lag, de militair tot carikatuur is gemaakt. Maar men vergete ook niet, dat de militaire opleiding een geheele andere is geworden. Thans wordt meer zelfstandigheid verlangd; het beroep der wapenen is niet meer, zooals vroeger, een handwerk; de exercitiën missen de tot in het kleine gedreven stelselmatigheid van weleer, en oud-gedienden mogen het betreuren niet meer de lading in 12 tempo's met de bij het geheele bataljon ingewerkte gelijkheid van uitvoering te kunnen waarnemen, — noch het sierlijk omdraaien van den laadstok, — noch de twee klinkende stooten bij het aanzetten van de patroon, — noch

punt bevindt zich vlak voor het oog en wordt door het vizier of den opzet aangewezen; het tweede punt wordt door de op eenigen afstand hiervoor geplaatste korrel bepaald; het derde punt teekent zich op het ver verwijderde doel. De handeling van het richten is geen andere, dan die drie punten, die onmogelijk in hetzelfde oogenblik met gelijke scherpthe kunnen worden waargenomen, elkaar te laten dekken, en vraagt dus de gymnastiek van het oog, om zich naar de drie, op verschillende afstanden gelegen punten snel te schikken; of, om het vreemde woord te gebruiken, zich te accomodeeren. Do man kan u onmogelijk verstaan, wanneer ge hem spreekt van het schikingsvormogen van het gezicht. Voor hem is verder de persoonlijke fout bij het zien latijn, want een geheim zijn voor hem de miswijzingen van het gezichtswerktuig, waarvan HELMHOLTZ zegt, dat wanneer een werktuigkundige hem zulk een slordig afgewerkten toestel had afgeleverd, hij dezen zonder aarzeling teruggezonden, en het betaalde geld opgevraagd zou hebben. En nochtans de recruit leert het richten tamelijk goed.

het suizend wegvliegen van den aanzetter na volbrachte lading van het voorlaadgeschut, — maar het zou verkeerd zijn daarom te gelooven aan verval van krijgstuicht. Uiterlijke vormen zijn zeker niet te versmaden, maar ze te beschouwen als het hoogste, waarnaar gestreefd moet worden bij den militair, zou een miskenning zijn van de ware begrippen van tucht. (1)

In één woord in de werktuigelijke militaire verrichtingen schiet de soldaat niet te kort.

Welk moet echter het antwoord zijn op de gedane vraag naar de uitkomsten van de militaire opleiding, wanneer gelet wordt op hetgeen van hem behoort te worden gevergd, om hem de noodige oefening en bedrevenheid te schenken voor de overige, zich op de verstandelijke ontwikkeling meer rechtstreeks aansluitende handelingen van den tegenwoordigen oorlog? Dan worden de tekortkomingen in algemeene beschaving gevoeld, en dikwijls in die mate, dat de meening luid wordt uitgesproken, dat, om met die tekortkomingen rekening te houden, de oefeningstijd dient te worden verlengd, — of wel, en dit nog liever, dat het meer ontwikkelde deel van de natie evenzeer in de lagere rangen vertegenwoordigd moet worden, en zich niet van de verplichtingen om den lande te dienen moet kunnen losmaken. De wenschelijkheid van het verhoogen van het gehalte van den geest in de onderste trappen van het leger, geldt dan ook mede als een der krachtige beweegredenen voor de invoering van den verplichten persoonlijken dienst.

De oorlogvoering is een kunst. De legers zijn niet meer de logge lichamen van weleer, niet meer de dragers van kracht alleen, die zich slechts op wenken en bevelen van enkelen hebben te bewegen. Neen, zij zijn buigzamer, leniger geworden; — het is alsof die lichamen meer gewrichten ontvingen. Waar vroeger elke zelfstandigheid van het individu op den achtergrond

(1) De Aartshertog *Johann* van Oostenrijk behandeld onlangs de vraag „Drillen of Opvoeden” voor den militair. Hij acht de toepassing van het Duitsche drillstelsel voor den Oostenrijkschen en Franschen soldaat niet goed, en toont uit de geschiedenis, dat ook zonder dat stelsel de Oostenrijksche troepen in moeilijke tijden strenge krijgstuicht onderhielden. (zie N. Rott. Courant, 7 Nov., 3de Blad.)

moest treden, zelfs gedood werd, wordt zij thans naar voren gebracht en ook van den laagsten in rang eigen oordeel, overweging en besluitvaardigheid gevorderd. De gevallen, die zich tegenover den vijand kunnen voordoen, zijn zoo verscheiden, dat het niet meer mogelijk is voorschriften te geven, die in alle gebeurlijkheden kunnen voorzien, en dat het noodzakelijk wordt, zal men zich niet door het onverwachte laten verrassen, den man te leeren vertrouwen op eigen krachten.

Maar zelfvertrouwen kan niet worden aangepraat. Het is een gevoel dat uit zich zelf groeit, daar waar 't begrip van zaken en toestanden zich goed heeft gevestigd, waar 't verstand gewoon is geraakt reden te geven van wat het oog ziet, het oor hoort. Hoe zal nu de recruit de hervorming tot geoefend man kunnen ondergaan, wanneer hij zich, omdat zijn bevatting te kort schiet, geen rekenschap geeft van hetgeen hem is geleerd, en dus hiervan de vruchten niet kan plukken? Ja, zoo even is 't gezegd, het is mogelijk hem in het schijfschieten vrij wel te oefenen, maar er wordt meer van hem gevergd dan dit: hij moet zijn geweer kennen, — of het te hoog of te laag schiet, wanneer vol, gestreken of fijn korrel dient te worden genomen. — Ja, in het gelid mag hij tamelijk snel een zekere vaardigheid erlangen in de stelselmatige uitvoering van gegeven bevelen, maar dit is slechts een klein gedeelte van de taak, die hij als militair te vervullen heeft. Hoe zal hij zich gedragen in het verspreide gevecht, hoe als vooruitgeschoven post, hoe bij verkenningen, hoe als ordonnans, — hoe zal hij zich op eenig terrein weten te oriënteren; hoe een op de kaart aangewezen weg kunnen volgen, wanneer de man zonder genoegzame beschaving van den geest in de gelederen treedt?

Alleen omdat die beschaving bij den soldaat niet in voldoende mate aanwezig is, daarom alleen geraakt de militaire opleiding niet tot het eindpunt dat men zoo gaarne bereikt zag. Er gaat te veel tijd verloren met verklaren, uitleggen, toelichten, en nog eens verklaren, uitleggen, toelichten van de meest eenvoudige zaken, en de verkregen bruikbaarheid van den man na volbrachten werkelijken dienst, heeft geen genoeg diepe wortelen geschoten, om die blijvende waarde te bezitten,

die bij de bestaande legerorganisatie zoozeer gewenscht is.

Jaarlijks kan deze opmerking worden gemaakt bij hen, die voor de herhalingsoefeningen onder de wapenen worden geroepen. Men ziet dan dat de militaire kennis die met zooveel inspanning werd ingeprent en de militaire bruikbaarheid, die men jaar in jaar uit, met onverflauwd en ijver aan telkens nieuwe lichtingen heeft trachten te schenken voor een goed deel in de beslommeringen van het burgerlijk maatschappelijke leven weder te loor ging. Oppervlakkige kennis is als een dun vernis. Zij slijt spoedig weg.

De behoefte aan een beteren grondslag van algemeene kennis voor de onderste trappen in het leger, heeft tot de oprichting van de kazernescholen geleid, die aanvankelijk uitsluitend bestemd waren voor de opleiding van het kader, maar gaandeweg ook dienstbaar werden gemaakt voor de achterlijken, die het lager onderwijs niet, of slechts gebrekkig hebben genoten.

Het valt echter moeilijk op lateren leeftijd in te halen wat in jongere jaren werd verzuimd. De hersenen laten zich in de jeugd gemakkelijker bewerken, zij zijn vatbaarder om indrukken blijvend in zich op te nemen. Evenals de gymnastiek de spieren leniger, de gewrichten losser maakt, en dit het best geschiedt wanneer het lichaam nog de veerkracht der jeugd bezit, zoo ook zal de oefening van den geest haar beste vruchten toonen, wanneer de hersenen reeds vroeg aan de werkingen, die het denkvermogen ontwikkelen, worden gewend. Daarom is het geven van lager onderwijs aan volwassenen, minder rijk aan uitkomsten, dat onderwijs vordert zoowel voor den onderwijzer als voor den leerling hoogere inspanning. Daarom kunnen de kazernescholen geen volkomen vergoeding schenken voor het gemis der aller-eerste gronden van algemeene kennis, dat bij den militair van lageren rang dikwijls wordt gevoeld; en dit te meer niet, omdat voor het onderricht op die scholen onderwijzers worden gebezigd, die voor hun taak niet, in de verte zelfs niet berekend zijn. Van onderofficieren toch, want deze zijn de onderwijzers, kan en mag niet de opvoedkundige kennis worden verwacht om aan volwassenen het eerste onderricht te geven; — ook dan niet, wanneer zij overigens genoegzaam ontwikkeld

zijn, hetgeen zeer zelden het geval is, om zelf goed te kennen wat op den leerling moet worden overgedragen.

Over de gebreken van de kazernescholen is reeds elders genoeg gezegd. Niet thans het oogenblik, daarvan een bloemlezing te geven. (1)

Alleen dit. Laten wij ons aansluiten bij hen die het korps-onderwijs willen verbeteren. Het schoone denkbeeld kan dan wellicht de vervulling nader worden gebracht, dat na geëindigden dienstdtijd de zonen van het vaderland met ruimer algemeene kennis naar hun haardsteden zullen terugkeeren, en het

(1) Wij herinneren dat het niet aan voorstellen heeft ontbroken om die scholen te verbeteren, en daartoe voor het lager onderricht, personen te nemen, die de bevoegdheid tot het geven van dat onderwijs bezitten. Ik wijs slechts op een tweetal der voorstellen, het eene is van den heer VAN DAM VAN ISSELT, wiens naam de lezers van de verslagen onzer Vereeniging, zich zeker met genoegen zullen herinneren als van een, die zich op onderwijsgebied hoogst verdienstelijk beweegt. Hij wenscht de gelegenheid opengesteld te zien tot een driejarige dienstverbintenis, op een jaarlijksch traktement van f400, aan hen, die onderwijsbevoegdheid bezitten voor de lagere school, om ze, na een militaire vorming van 5 maanden, te gebruiken voor schoolonderricht en als meesters voor de oefening in den wapenhandel. Het andere voorstel is van den heer KERDIJK, de bekwame voorvechter van onderwijsbelangen, die in elk garnizoen, aldaar gevestigde burgerleeraars het geven van avondlessen aan de huishoudelijke kazerneschool opgedragen wenscht te zien. Het eerste voorstel is van ruimere strekking en van schooner beteekenis, het hangt samen met een geheel stelsel dat de voorsteller ingevoerd hoopt, maar is, zooals de heer Kerdijk opmerkt in zijn jongste artikel over „Herhalingsonderwijs voor miliciens” in de *Vragen des tijds* van October, niet zonder bezwaren in de toepassing, en brengt daarom zijn voorstel op den voorgrond, meenende dat het in de uitvoering met minder moeilijkheden zal te kampen hebben.

Waar het meerdere niet verkregen kan worden, moet men zich vaak met het mindere tevreden stellen, en dit kan ook hier gelden, omdat het werkelijk reeds een verbetering zou zijn, wanneer het legerbestuur de gelden kon vinden — iets, wij erkennen het gaarne dat niet gemakkelijk is bij den drang naar bezuiniging, die thans wordt waargenomen — om het huishoudelijk onderwijs bij de korpsen naar de wenschen van den heer KERDIJK in te richten. Hierdoor zouden de niet genoeg te waardeeren pogingen van de korpscommandanten, om met de gebrekkige middelen die hun ten dienste staan, het schoolonderwijs vooruit te brengen, zeker met meer gunstigen uitslag worden bekroond.

leger zullen zegenen dat hen, wel is waar, gedurende eenigen tijd aan hun gewone beroepsbezigheden onttrok, maar hen niet alleen lichamelijk, doch ook verstandelijk beter ontwikkeld teruggaf. Op die wijze zal dan ook misschien langzamerhand worden bereikt, wat door velen wordt begeerd, dat het leger een school zij voor het volk.

Het is een natuurlijk samentreffen dat de vraag naar meer, algemeene ontwikkeling voor den soldaat ook een wensch is, die voor alle lagere standen der maatschappij wordt uitgesproken, en wij militairen moeten zeker tot de aanhangers worden gerekend van de pogingen, die in 't werk worden gesteld om het bezoek van de volksscholen voor kinderen uit de volksklasse verplichtend te maken. Op grond van onze overtuiging, dat de opleiding van den soldaat er door zou winnen, en mannen van hooger bruikbaarheid zouden kunnen worden gevormd, wanneer bij hen die beschaving werd gevonden die de lagere school vermag te schenken, kunnen we niet anders dan ons scharen bij hen die de leerplicht willen, en de banier volgen die de heer KERDJK op dat gebied met zooveel verdienste heeft ontrold. (1)

(1) Wij zouden ochter niet goed doen, de ontwikkeling van ons volk als geheel achterlijk voor te stellen. Bij een vergelijking met andere natiën mag Nederland niet onder de laagste geplaatst worden, maar wij zouden in den loop der tijden daaronder kunnen komen, wanneer niet voortdurend pogingen bleven aangewend om de volksbeschaving te bevorderen.

Te dezer plaatse mag wellicht het volgende niet onpas zijn. In België word eenigen tijd geleden een commissie benoemd om de bezwaren te onderzoeken, door de Roomsche catholieke geestelijkheid tegen de schoolwet van 1879 ingebracht. Deze commissie wenschte te oordeelen over de vruchten van het onderwijs volgens de vroegere van kracht zijnde wet van 1842, en wist zich eenige gegevens te verzamelen ter kenschetsing van de ontwikkeling der 6480 miliciens, die in October 1882 werden ingelijfd. Aan dezen werd een reeks zeer eenvoudige vragen voorgelegd en aan elk der ontvangen antwoorden een der drie cijfers 0, 1, 2 toegekend:

0, wanneer op de vraag in 't geheel geen of een onverstaanbaar antwoord werd gegeven;

1, wanneer dat antwoord gebrekkig was, en

2, wanneer het als bevredigend of goed kon worden aangemerkt.

Ziehier de uitkomsten voor een viertal der gedane vragen. (Zie *Vragen des tijds*, Oct. 1883.)

Laten kleine natiën toch nooit vergeten, — men heeft het ons zoo dikwijls voorgehouden, en men kan het zich nooit genoeg herinneren — laten kleine natiën toch nooit vergeten, dat voor de innerlijke kracht van een volk, het getal der mannen die het weerbaar maakt, niet de eenige maatstaf is, maar dat zijn verstandelijk gehalte ook als een machtig wapen meetelt in dagen van nood, in uren van gevaar, — een wapen dat zijn volste vermogen vooral dan toont, als het voor den strijd om het bestaan wordt aangegord.

Het kader van korporaals en onderofficieren wordt voor een gedeelte uit de laagste rangen van het leger getrokken en op de kaderscholen bij de korpsen zelf gevormd. Gedeeltelijk ook komt het voort, bij de infanterie uit het Instructie-bataillon, — bij de vestingartillerie, uit de Instructie-compagnie, — bij de veld- en rijdende artillerie uit de Instructie-batterij; terwijl de Pupillen-school meewerkt tot voeding van al de bovengenoemde opleidingsinrichtingen, alwaar onderricht in beroeps-kennis wordt gegeven en tevens de cursus der lagere school of een gedeelte daarvan wordt doorloopen. Daarbij treden militaire onderwijzers op; alleen bij de Pupillen-school is een hoofd-onderwijzer, en, zoo we gelooven, zijn bij de Instructie-batterij hulp-onderwijzers werkzaam.

Aan ijver en goeden wil ontbreekt het onzen onderofficieren en korporaals niet, maar de waarheid zou te kort worden gedaan, indien hun, in algemeenen zin gesproken, volkomen geschiktheid voor den rang, dien ze bekleeden, werd toegekend.

Het gebrek aan kader, althans bij de infanterie, maar vooral bij de vestingartillerie, maakt dat wel eens aanstellingen moeten worden uitgereikt, die zouden worden teruggehouden; wanneer het getal ledige plaatsen de aanvulling niet zoo dringend noodig

	0.	1.	2.
Uw naam en voornaam?	40	886	5554.
Uw beroep?	970	672	4838.
Leefde Mozes vóór of na Christus?	3642	405	2433.
Wie is het hoofd der gemeente?	2425	1954	2101.
Sprekende maar bedroevende getallen!			

maakte. Een gevolg hiervan is, dat onze onderofficieren en korpornals dikwijls zeer jong, te jong zijn voor de gewichtige taak die hun op de schouders wordt gelegd. Zij missen het zedelijk overwicht, dat leeftijd in opvoedkunde uitoeft, en vergoeden dit gemis niet door genoegzame kennis, waardoor de belangrijke rol, die hun in de opvoeding en opleiding van de lagere rangen wordt toebedeeld, boven hun krachten gaat.

Men meene niet dat hij, die zich een zekere, maar weinig omvangrijke kennis heeft eigen gemaakt, in staat zij dezelfde kennis op anderen over te dragen. De opvoedkunde eischt, dat, bij elk onderricht, de onderwijzer met een overmaat van weten in het te behandelen onderwerp is toegernst. Hij dient, om vruchten van zijn arbeid te zien, dikwijls eenzelfde zaak op verschillende wijzen in te kleeden, met andere woorden te omschrijven, door vergelijkingen en tegenstellingen juiste begrippen bij den leerling zoeken te vestigen. Dit nu kan ons kader niet. Het heeft al wat het weet met moeite geleerd, en dat weten is tet vrij enge grenzen beperkt, omdat het opgebouwd is moeten worden op zwakke grondslagen van algemeene beschaving.

Men behoeft slechts een lesuur, of, zooals de militair het noemt, een theorie bij te wonen, om de tekortkomingen van den onderofficier als onderwijzer terstond op te merken.

Mag ik u uitnoodigen een oogenblik bij zulk een theorie tegenwoordig te zijn?

Een sergeant van de vestingartillerie zit aan het hoofd van de tafel, waaraan, op banken, een 10tal kanonnières gezeten zijn. Hij heeft een boek in de hand, dat hij als leiddraad bij zijn onderwijs volgt en voor elke nieuwe vraag zorgvuldig raadpleegt, zoodat van tijd tot tijd oogenblikken voorkomen, waarop noch de onderwijzer, noch de leerling spreekt. Juist is bij uw onopgemerkt binnenkomen in het vertrek, waar de les wordt gegeven, zoo'n oogenblik van doodsche stilte voorbijgetrokken, en hoort gij den sergeant zeggen: „GERRITSEN, vertel jii me eens, wat is een pantsergranaat?”

De aangeroepene staat op, neemt de militaire houding aan, hetgeen hem maar half lukt, wegens de nauwe ruimte tusschen tafel en bank, en zwijgt.

„Nou, daar staję weer met je mond vol tanden,” vervolgt de onderofficier, niet begrijpende dat een bemoedigend woord meer van pas zou zijn, en herhaalt de vraag eenigszins barsch: „Wat is een pantsergranaat?”

Bedremmeld stamelt GERRITSEN: „Een pantsergranaat ... een pantsergranaat ... sergeant”

„Sergeant, sergeant ... die heeft er niets mee te maken,” valt de onderofficier hem in de rede: „Een pantsergranaat is ... wat?”

GERRITSEN, aan wien het met veel moeite is geleerd met twee woorden te spreken, is geheel onthutst en blijft een volhardend stilzwijgen bewaren.

„De volgende!” zegt de sergeant.

De volgende rijst overeind en neemt, in gelijken benepen toestand tusschen tafel en bank gebracht als zijn voorganger, zoo goed en zoo kwaad als 't kan, de militaire houding aan.

„Een pantsergranaat is een granaat, die”

„Dat spreekt van zelf, een granaat is een granaat. Jij weet het ook al niet! De volgende.

„Een pantsergranaat is een projectiel”

„Deugt niet. Al wat je met buskruit wegschiet is immers een projectiel, domoor,” en de sergeant, die er niet van wil hooren, dat voorafgaande begrippen volgende moeten helpen vestigen, en daarom de beide laatst togesprokenen het zwijgen aandeed, vestigt thans den blik op PETERS, den bolleboos die het doorgaans goed weet, althans precies opdreunt zooals 't hem wordt geleerd, en roept als een bij voorbaat toegereikte belooning aan PETERS maar als een soort van bestraffing voor al de overigen:

„Ik zal weer bij PETERS te land moeten komen. Vertel gij 't nu maar: wat is een pantsergranaat?”

„Een pantsergranaat is langwerpig

De onderofficier knikt goedkeurend en schijnt eindelijk te vreden met deze eerste onbestemde hoedanigheidsbepaling van het te beschrijven voorwerp, met de plotselinge vervanging van het onbekende lichaam door een eigenschap aangaande de gedaante daarvan: „Goed, ga voort PETERS.”

„Een pantsergranaat is langwerpig, dewelke bestaat uit een cylindervormig gedeelte met platten bodem en een peervormige punt, 2 koperen banden, dewelke bestemd zijn, de achterste om in de trekken te dringen, de voorste om de speelruimte ter plaatse geheel weg te nemen, voorts is de pantsergranaat hol, dewelke dient om de springlading te bevatten . . .”

„Wel drommels” hoor ik U uitroepen „laat hem zeggen: een pantsergranaat is een ding bestemd tot het schieten van een gat in een ijzeren schip, dan ware hij door een ieder begrepen.” Maar juist deze eenvoudige en natuurlijke bepaling ligt wel binnen het begrip van den onderwijzer, doch hij vindt haar niet uit zich zelf, omdat hij noch het te behandelen onderwerp naar behooren omvat, noch een juist besef heeft van hetgeen hij van hen, die hij voor zich ziet, kan vergen. Zelf in algemeene beschaving te kort schietende, weet hij niet af te dalen tot het peil van ontwikkeling van den mindere in rang (1)

Men zal mij echter toevoegen: men beperke zijn wenschen binnen het bereikbare. Welnu, ik gevoel ook dat het niet voldoende is op gebreken te wijzen, wanneer daarnevens niet de middelen worden genoemd, om ze te helpen wegnemen.

Een der middelen is, om den onderofficiersrang voor den middenstand aantrekkelijk en begeerlijk te maken, door daaraan een zekere stoffelijke welvaart of een bemoedigend verschiets te verbinden, maar de geldelijke opofferingen hiermee gemoeid zullen wellicht grenzen moeten trekken, die een ruime aanwending van dat middel in den weg staan. In die richting is evenwel in de laatste jaren, en niet zonder vrucht gearbeid.

(1) Ik wil bekennen dat het door mij geschetste voorbeeld — hoewel het aan de ervaring ontleend is — met eenige overdrijving werd voorgedragen, maar overdrijving doet de waarheid dikwijls gemakkelijker voelen en mijn streven was geen andere dan te doen uitkomen, dat het overplanten van de voor den mindere noodige vakkennis de krachten van het kader dikwijls te boven gaat. De officieren die dagelijks met het opzicht over dat theoretisch onderwijs zijn belast, zullen wellicht andere, meer der juistheid nabijkomende voorbeelden kunnen aanhalen, maar ik geloof te mogen aannemen, dat zij evenzeer tot het besluit zullen komen, dat ruimere, algemeene beschaving voor de korporaals en onderofficieren een weldaad voor het leger zou zijn.

Een ander middel, wij kennen het allen, is de verplichte persoonlijke dienst. Wie onzer zou de invoering hiervan niet als een uitkomst aanvatten, maar de vervulling van dezen wensch schijnt nog in het verschiet te liggen.

Daarom kom ik tot U met de vraag of het niet aangewezen zou zijn, om in afwachting van hetgeen de toekomst ons kan brengen, al dadelijk aan het lager onderwijs van de scholen tot opleiding van het kader een zeer ernstige aandacht te schenken, en, door verhooging van de algemeene beschaving, de vakkennis gemakkelijken en breederen ingang te verleen?

Hoewel het onderwerp, dat ik hiervoren met U overwoog, voor uitbreiding vatbaar is, en het o. a. zeker niet onbelangrijk zou zijn na te gaan, in hoever aan de ontwikkeling van de lagere rangen en het onderofficierskader voor de onderscheiden wapens, ook verschillende eischen zouden moeten worden gesteld, zoo moet ik me het genoeg onzeggen daarop verder in te gaan, om den noodigen tijd te houden voor hetgeen ik gaarne als hoofdzaak mijner bespreking beschouwd zag, nl. het bijeenbrengen van eenige gegevens, ter kenschetsing van het verband dat, voor den officier, tusschen de algemeene ontwikkeling en de militaire vorming behoort te bestaan.

Natuurlijk is dit verband afhankelijk van den aard en den omvang van de kennis, die voor de uitoefening van het beroep wordt verlangd. Wanneer alleen het oog wordt geslagen op de eischen van den gewonen dagelijkschen troependienst, dan behoeft men niet ver te gaan. Kennis van reglementen en voorschriften, van administratie, alsmede eenige tactische en technische kennis van het wapen waarbij hij dient, zouden dan voldoende geacht kunnen worden; vooral, wanneer daarbij wordt gerekend op de als vanzelf aangroeiende geschiktheid voor handelingen in omstandigheden, die herhaaldelijk en met zekere eenvormigheid terugkeeren.

Deze maatstaf zou echter, ik behoef het U niet te zeggen, een gebrekkige zijn. De officier moet ruimer toegerust wezen dan voor het verrichten van zijn dagelijkschen dienst noodig is; hij moet in oorlogstijd handelend kunnen optreden, en de

alsdan voorkomende gevallen kunnen, door de onzekerheid en veranderlijkheid van 's vijands bewegingen en voornemens, — wegens de oneindige verscheidenheid der toestanden, waarin men zich over en weer gebracht kan zien, onmogelijk tot in bijzonderheden ingeoefend worden. De vredesoefeningen kunnen niet anders dan flauwe schaduwbeelden zijn van den oorlog. Zij geven slechts omtrekken; kleuren en tinten ontbreken. Zij vormen wel de onmisbare schakels van de leer en de werkelijkheid, schakels, waaraan geen waarde genoeg kan worden gehecht, maar zij zouden onvoldoende zijn, wanneer het oordeel van den officier door studie niet genoeg gerijpt ware, om de gapingen te kunnen aanvullen, die tusschen deze oefeningen en het handelend optreden tegenover den vijand bestaan.

Nog om een andere reden mag de militaire kennis en vorming van den officier niet binnen te enge grenzen gekneld worden. Reeds bij zijn indiensttreding als officier moeten de grondslagen gelegd zijn, om steeds toenemende verantwoordelijkheid bij het opklimmen in rangen te kunnen dragen, — om de hoogere plichten, die hem telkens opgelegd zullen worden, te kunnen vervullen. Het officierskader moet zoo gevormd worden, dat daaruit bekwame regimentscommandanten en generaals kunnen voortkomen.

Men heeft, ik zeg dit met nadruk, om later niet verkeerd begrepen te worden, strenge eischen te stellen voor de militaire bekwaamheid en geschiktheid van den officier, die gedurende eenige jaren als zoodanig heeft gediend. Ik geef geen genade in dat opzicht. Waar hooge belangen in zijn handen worden gelegd, — waar het lot van duizenden aan de draden hangt, die hij te bewegen heeft, — waar de toekomst van geheel een volk soms in het spel kan komen, daar geldt groote, uitgebreide beroepskennis als de voornaamste gangbare munt voor het vertrouwen dat hem wordt geschonken.

Maar het zou onzinnig zijn te vorderen, dat reeds bij het bereiken van den officiersrang, zulk een omvattende wetenschap als hier bedoeld wordt, aanwezig zij. Evenals alle vakkennis, is ook die van den militair, voor een goed deel alleen door de practijk, ja door lang voortgezette practijk tot een behoorlijk

aaneensluitend geheel te verwerken. Men mag bij de opleiding tot officier de militaire vorming volstrekt niet verwaarloozen. Dit zou een fout, een groote fout wezen; maar nog grooter fout zou worden gemaakt, wanneer daarin te ver werd gegaan. Men heeft in het oog te houden, dat hetgeen in dat opzicht kan worden gedaan, eerst later kan gedijen. Slechts het zaad kan worden gestrooid in den met vlijt beploegden grond, de vruchten zullen eerst na jaren kunnen worden geplukt, als daarover de rijpende adem van oefening en toepassing zal zijn gegaan en de zegenende zon der ervaring daarop zal hebben gewerkt.

Het zou een verloren inspanning zijn om bij de vorming tot officier, de krijgswetenschappen buiten de grenzen uit te breiden van hetgeen het jonge hoofd kan omvatten. Deze eenvoudige regel wordt uit het oog verloren door hen, die de officier het leger wenschen te doen intreden met een militaire vorming, veel, zeer veel hooger dan voor het degelijk en oordeelkundig aanleeren van den dienst in den luitenant-rang, en voor 't algemeene begrip van de verplichtingen bij het klimmen in rang wordt gevorderd. Zij die dezen weg gevolgd wenschen te zien, schijnen geen rekening te willen houden met hetgeen, onder de bekwame leiding van oudere kameraden en van chefs, voor de verdere militaire ontwikkeling kan en moet worden uitgericht. Het is als beschouwen ze, dat de opleiding van den officier ophoudt, wanneer de officiersrang is gehaald, terwijl de meer juiste beschouwing is dat die opleiding eigenlijk eerst dan begint.

Ik zou over dit oude thema hier zeker gezwezen hebben, ware het niet, dat er nog nu en dan verzuchtingen worden gehoord, dat onze opleidingsinrichtingen er zich toch op toeleggen dadelijk bruikbare officieren te leveren (1)! Ver-

(1) Voor hen die zoo denken, kan ik niet beter doen dan de woorden aanhalen van den veldmaarschalk EDUARD RITTER PECHMANN VON MASSEN, (zie *Ein pädagogischer Beitrag zur Massen-Erziehung* bladz. 161.), die omtrent de militaire einkennis, waarnaar de opleidingsinrichtingen tot officier dienen te streven, het volgende zegt:

„Es kommt hier zuerst auf die Ansicht an, wie weit man diese Ausbildung des Züglings zum praktischen Truppendienste zu verfolgen hat, ohne zu Ueberhebung oder gar zur Caricature bei zu tragen; denn es hat auch Zeiten gegeben, in welchen man den jungen

zuchtigen, die men ook in het buitenland soms hoort slaken, en, zoo we een vermoeden mogen uitspreken, den boezem ontglippen van hen, die de regelen der opvoedkunde niet van nabij kennen, of deze verkracht zouden wenschen, meenende, dat daardoor uitkomsten zouden worden gewonnen, die het leger ten goede moeten komen. Zij zien dan voorbij dat de school, ook de vakschool, alleen de kennis kan geven, terwijl de bekwaamheid in de school des levens, door de practijk moet worden geschonken.

Tot hoever moet dan wel de militaire kennis bij het officier worden gaan? Ik ontken niet dat het zijn nut zou hebben op deze vraag een volledig uitsluitel te geven, ten einde het onderwerp, dat ons bezig houdt, volkomen toe te lichten. Daartoe zou dan een tot in bijzonderheden omschreven programma, moeten worden overgelegd van de militaire vakken, die door den officier dienen te worden gekend, alsmede van de militaire oefeningen waarin hij bedreven moet zijn, zulk een ontleding echter — Gij zult het erkennen — is weinig geschikt in dit uur te worden ondernomen, dat nauwelijks toereikend is om omtrekken te schetsen. Zij ligt buiten ons bestek ook. Gij zult u onze afspraak herinneren, dat slechts merkpalen zouden worden gezet, beginselen konden worden besproken, en het beginsel dat ik uit het voorgaande, en uit hetgeen ik verder zal zeggen gaarne op den voorgrond gebracht zag, is dit: Overdrijf de eischen niet voor de militaire vorming bij de opleiding tot den officiersrang.

Leuten Kriegeskunst und Kriegsgeschichte in höherem Masse bei zu bringen suchte, als die ihnen beim Austritte aus der Anstalt so nothwendigen elementar-taktischen Lehren. Einen für jeden praktischen Dienst gleich vollkommen brauchbaren Officier werden die Institute niemals bilden, so wenig wie die Universitäten und technischen Hochschulen mit dem Diplome durchwegs gleich verwendbare Doctoren, Ingenieure, Baumeister oder Chemiker creiren. Was für den Einen noch das Spital, für den anderen die Gerichts-oder Advocatenstube, für die Uebrigen die Bau-unternehmungen und Fabriken sind, nämlich die praktische Schule, das ist für den jungen Officier der Truppendienst. Und darum fordert man mit Recht einige Jahre praktischen Truppendienst als Aufnahmebedingung zum Eintritt der Officiere in die Kriegsschule."

Welk is het karakter van de militaire vakken (1)?

Nemen we hiervan in de gedachte een overzicht, dan zal de overtuiging zich vestigen, voor zoover die niet reeds bestond, dat de vakkennis van den militair, evenmin als de vakkennis voor elk ander beroep, niet de ontwikkelende kracht bezit die de opvoedkunde aan de vakken van het voorbereidend onderwijs, de vakken van de algemeene kennis toewijst.

Er zijn er die de vakstudiën een noodzakelijk kwaad achten. De zuivere vakopleiding verstikt, volgens het oordeel van velen, het ethisch en aesthetisch gevoel en daarmede de kiemen voor hoogere ontwikkeling. De hoogleeraar G. J. MULDER, wien niemand een helderen blik op onderwijsgebied kan ontzeggen, gaat zelfs veel verder en noemt de vakscholen: „een moord aan de beschaving.” Dit mag ons wel tot nadenken brengen, en terughouden om de militaire opleiding te jong te doen aanvangen, of te sterk in den jeugdigen leeftijd naar voren te dringen. Men zou bovendien, meenende liefde voor het militaire beroep in te planten, weerzin daarvoor kunnen inprenten.

PESTALOZZI heeft het ons geleerd: tracht bij de vorming van het kind tot jongeling en van jongeling tot man vooral lust en liefde op te wekken voor 't geen wordt onderwezen,

(1) Een belangrijk gedeelte van deze vragen groote inspanning van het geheugen. Het zijn de dienst- en exercitie-reglementen, administratieve bepalingen alsmede een reeks van voorschriften over onderwerpen van verschillenden aard. Zij moeten gekend worden, maar men zal toegeven, dat de beoefening daarvan geen krachtige bijdrage kan leveren tot de ontwikkeling van het verstand; iets, waarnaar bij het onderwijs aan jongeren van jaren als hoofdzaak moet worden gestreefd.

Een ander gedeelte kan bijeengebracht worden onder den naam van tactische vakken. Deze behelzen de theorie der oorlogshandelingen. Hoewel ook hieraan veel reglementaire kennis ten grondslag ligt, heeft de tactische studie ontegenzeggelijk het voordeel te kunnen bijdragen tot de vorming van den geest, tot het scherpen van het oordeel, vooral, indien de onderwerpen critisch behandeld en in verband gebracht worden met de lessen, die de krijgsgeschiedenis levert. Maar men vergote niet, dat deze studie betero vruchten afwerpt, naarmate zij door ruime toepassingen, door sprekende voorbeelden, die de werkelijkheid trachten na te bootsen, wordt verle-

en de regel van dien eenvoudigen man, die niets voor zich begeerde en onvermoeid zijn, in veel opzichten ongelukkig leven aan het onderwijs wijdde, is nog van kracht. Waarom die regel dan bij de opleiding van den militair ongeldig verklaard, door dezen reeds vroeg een kennis te zoeken geven voor zaken, die alleen goed door rijperen van jaren kan worden begrepen?

De ontwikkeling van den geest is aan zekeren gang gebonden. Eerst leert het kind zien, daarna herkennen wat het eens gezien heeft, vervolgens vragen naar hetgeen het wenscht terug te zien. Zoo gaat het waarnemen het zich herinneren, en dit weer het denken vooraf. Eerst trillen slechts enkele hersencellen en zijn daartoe indrukken van buiten noodig; gaandeweg, naarmate het veld der waarnemingen zich uitbreidt, komen meer cellen in beweging, en eindelijk behoeven geen beelden meer op het netvlies te worden opgevangen om vroegere indrukken op te wekken of nieuwe te doen ontstaan. Dit zien met

vendigd, en het verstand tot de rijpheid is gekomen, om zijn voedsel zelf te kunnen zoeken en zelfstandig te verwerken. Het zou moeito om niet wezen, een verloren arbeid, een najagen van een onbereikbaren wensch worden, wanneer het onderwijs in de vakken, die we onder do factische kunnen samenvatten, bij de opleiding tot officier tot hoog werd opgevoerd.

Vorder heeft men de technische vakken, die de kennis beoogen van materialen, werktuigen, hieronder ook de vuurwapens met toebehooren te rangschikken; de leer dus van den aard, de samenstelling en vorming der krijgsbenoodigdheden en oorlogsvoorwerpen, de uitvoering der doode weermiddelen daaronder begrijpende. Deze vakken sluiten zich sommige minder, andere meer rechtstreeks aan de algemeene kennis in de natuur- en wiskundige wetenschappen, en kunnen, wanneer de leerling in deze wetenschappen goed onderlegd is, zoodanig worden behandeld dat zij krachtig meewerken tot verdere verstandsontwikkeling.

Voorts komen de vakken, die de rechten van volken en menschen, de wetten voor den militair, de regeling en huishouding van den staat onderwijzen en ten slotte die, welke aan de natuurlijke historie verwant zijn. In de beide laatste groepen wordt doorgaans, door het overheerschende van andere studiën, den militair slechts een vluchtige blik gegund, waardoor, wel is waar, de gezichtskring eenigermate kan worden verruimd, de belangstelling voor onderwerpen, die met militaire kennis in nauw verband staan, worden opgewekt, maar waardoor evenals met elke oppervlakkige behandeling van wetenschappen het geval is, geen groote geestesbeslaving kan worden gewonnen.

gesloten oogen, — dat waarneembaar maken van onzichtbare gedachteschimmen is denken, — is de gymnastiek van het voorstellingsvermogen. Zulk een gymnastiek vordert leiding. Die leiding nu is het onderwijs.

De opvoedkunde is een wetenschap die niet in een dag is opgebouwd. Zij heeft jaren en jaren noodig gehad om zich te vestigen, maar door het vuur der meeningen, en in den smeltkroes der ondervinding gelouterd, bestaat in hoofdzaak thans geen verschil meer over de wetten die zij voorschrijft. Wel is waar staan nog enkele denkbeelden, die zich nog niet geheel samen hebben kunnen verzoenen tegenover elkaar, o. a. of aan de klassieke taalstudien, dan wel aan de reële wetenschappen, aan de humaniora dan wel aan de natuurkennis, aan het latijn dan wel aan de wiskunde grooter vormende kracht moet worden toegekend; — maar toch, de strijd is volstreden, en voor de punten van verschil, waaromtrent de beslissing moeilijk viel, is aan elk der strijdende partijen toegegeven.

In het vraagstuk der opvoedkunde hebben mannen als MONTAIGNE, LOCKE, PESTALOZZI, HERBART, KANT, LESSING, HERDER en tal van anderen hun meening uitgesproken; alles werd onderzocht, ook aan de leerwijzen van HAMILTON en JACOTOT werd groote aandacht gewijd, en zoo is thans vrij groote eenstemmigheid verkregen.

De eene studie geeft in 't bijzonder scherpte van waarneeming, de andere helderheid van oordeel, weer een andere verruimt het voorstellingsvermogen, nog een andere doet vooral oorzaak en gevolg opsporen, — alle leeren zelfstandig denken en vormen gezamenlijk gemoed en verstand, maken het kind gaandeweg tot mensch.

Onder al die verschillende studien — vergun me dat ik reeds hier daarop wijs, omdat ik dit, voor hetgeen ik later wensch te zeggen, noodig heb — heeft de wiskunde een groote betekenis, door haar vormende kracht. (1) Weinig vakken zijn

(1) Het gebouw, waarin de wijsheid door de Pythagoristen werd onderwezen, had tot opschrift: „Alleen hij mag binnen komen, die de wiskunde beoefend heeft.”

zoo geschikt om het jonge, dikwijls onstuimige verstand te gewennen met zekere regelmaat te denken, begrippen te ordenen, op eigen krachten te leeren vertrouwen. „Een stelling moet bewezen, een eigenschap gezocht worden; de leerling wordt daarbij als vanzelf gewaarschuwd, wanneer hij een verkeerden weg inslaat, en, is de moeilijkheid overwonnen, de stelling bewezen, de eigenschap gevonden, dan gevoelt hij meteen de zelfvoldoening, die goed verrichte arbeid kan schenken. De wiskunde heeft dat eigenaardige, dat zij het te bereiken doel streng afbakt, haar beoefenaar zekere vrijheid laat in de richting die hij heeft in te slaan en ten slotte stellig aanwijst of dat doel bereikt is geworden (1).”

Paedagogen, die geen mathematici van beroep waren, hebben eveneens aan de wiskunde groote paedagogische waarde toegekend. De volgende meeningen over het karakteristieke der wiskunde mogen hier een plaats vinden. RAUMER zegt (2): „Die Mathematik ist Wurzel und Blüte der Gesetzlehre der Natur und ebenso der Künste”. HERBART neemt aan (3): „dass Alles, was zur Auffassung der Gestalten durch Begriffe von den grössten Köpfen Aller Zeiten geleistet worden ist, sich gesammelt in der Mathematik findet.” KANT (4) schrijft haar bovendien groot karaktervormend vermogen toe, omdat de gestrengheid van haar streven, haar beoefenaar tot bescheidenheid en deemoed, dus tot de juiste begrippen van ondergeschiktheid kan voeren (5).

(1) Zie *De Militaire Spectator* 1883, bladz. 880.

(2) *Geschichte der Pädagogik* III, bladz. 341.

(3) *Pädagogische Schriften* I, bladz. 118.

(4) Zie: *Ein pädagogischer Beitrag zur Massen-Erziehung von* EDUARD RITTER PECHMAN VON MASSEN *Feldmarschalllieutenant im Ruhestande* Prag 1882, (bladz. 229), waaruit ook de hiervoren gegeven aanhalingen uit de werken van RAUMER en HERBART zijn overgenomen.

(5) Volgens sommigen zal de wiskundige studio het gunstigst werken op verstandsontwikkeling, wanneer den leerling daarbij het onderwijs in philosophie niet wordt onthouden (Freiherr von KUN: „*Ueber Reorganisierung der Militär-Bildungs-Anstalten*, Wien 1868, bladz. 8). Aan de Neustädter Militaire Academie werd dan ook tot voor weinig jaren nog onderwijs in wijsbegeerte gegeven (PECHMAN VON MASSEN, *Massen-Erziehung*, bladz. 167). Het is bekend dat Frederik Wilhelm II grooto waarde aan dozo studio hechtte en verlangde dat bij de academische opleiding tot officier

Nemen we nu den draad weder op, dien we ons even lieten ontglippen. Een bewijs van de groote eenstemmigheid in het oordeel over de wijze, waarnaar de opleiding behoort te geschieden, om de gewenschte algemeene ontwikkeling te verkrijgen, kan gevonden worden in de inrichtingen van lager en middelbaar onderwijs, zooals ze thans in verschillende landen bestaan. Hier mag het internaat, dáár het externaat verkozen worden, — hier, voor de jonge jaren, aan de opleiding onder voortdurend toezicht, dáár aan de meer vrije studie de voorkeur worden geschonken, maar in het programma van de te behandelen vakken wijken die inrichtingen slechts betrekkelijk weinig van elkaar af (1).

De lagere scholen schenken de algemeene kennis aan den ambachtsstand, of wel aan hen, die in de maatschappij geen hoog standpunt kunnen of willen innemen, en voeden de middelbare scholen. Deze voeren den leerling tot de algemeene kennis die den grondslag vormt voor het onderling verkeer der beschaafde kringen, alsook voor sommige maatschappelijke betrekkingen, die geen of slechts beperkte, voortgezette studie verlangen, en voeden op haar beurt de polytechnische scholen, universiteiten en academiën, dus de inrichtingen voor beroepskennis.

Het is belangrijk op te merken, dat het denkbeeld meer en meer algemeenen ingang begint te vinden en in Duitschland en Oostenrijk-Hongarije, om zoo te zeggen, reeds tot een voldongen feit is gebracht, dat voor alle faculteiten, onverschillig welke, dus ook voor de militaire, eenzelfde graad van kennis behoort te worden gevorderd om toegelaten te worden tot de beroeps- of vak-opleidingsinrichtingen dier faculteiten. Deze gelijkheid van grondslag, deze eenvormigheid in algemeene beschaving, waardoor eenzijdigheid wordt geweerd, aanraking wordt bevoor-

daaraan groot gewicht zou worden geschonken. Op zijn last werd toen bij die opleiding KANT's *Kritik der reinen Vernunft* en ROUSSEAU's *Contrat social* verklaard (VON DER GOLTZ, *Wissenschaft und Militärwesen. Deutsche Rundschau*, Oct. 1883).

(1) Aangaande de Fransche lycea waar het internaat regel is, wordt de lezing aanbevolen van BRÉAL, *Excursions pédagogiques*. Men leze ook „*Die Instituts-Erziehung*” (blad. 101) van het hier-voren genoemde werk van PECHMAN VON MASSEN.

derd van personen in uiteenlopende betrekkingen werkzaam, — een band wordt gevormd op het groote arbeidsveld van den staat, waar de takken uit een zelfden stam gesproten, zich in verschillende richtingen uitbreiden, is van bijzondere en gewichtige beteekenis, waarop wij vooral de aandacht mogen vestigen. Ten onzent wordt dat beginsel van gelijkheid niet, of althans slechts ten halve gehuldigd, en misschien ligt daarin de verklaring, waarom het leger in onze maatschappij, langen tijd een geheel afgezonderd standpunt innam, en in vele opzichten nog blijft innemen. Is het niet een waarheid, dat de belangen van dat leger, dikwijls worden beschouwd als met de belangen van het volk in weerspraak te zijn. Deze tegenstrijdige opvattingen moesten niet bij zonen van eenzelfde vaderland voorkomen, en zouden dit wellicht ook niet, wanneer zij voortdurend met elkaar voeling hadden gehouden, en daardoor volkomen met de wederzijdsche behoeften bekend waren geworden (1).

Een gelukkig verschijnsel is het, en ik grijp dan ook deze gelegenheid met warmte aan om er op te wijzen, dat, in de laatste jaren, van militaire zijde veel werd gedaan om de behoeften van het leger ter algemeene kennis te brengen, en met zekeren trots, noem ik deze Vereeniging, waarvan mij het voorzitterschap door Uwe welwillendheid andermaal werd toevertrouwd, als een krachtig bewijs dat het den militair ernst is, aan allen die het begceren, een blik in zijn streven en werken, in zijn geheele huishouding te laten slaan.

Wat is er van waar, dat de omvang en diepte van het

(1) Wie denkt bij deze woorden niet onwillekourig — andoron waren mij reeds vóór met deze opmerking — aan den tot heden door ons nog niet met gunstigen uitslag bekroonden strijd voor de afschaffing van de plaatsvervanging? En wie voelt niet, hoe wij de beslissing in den door ons verlangden zin, naderbij zouden zijn of reeds verkregen zouden hebben, indien wij in vroeger jaren niet al het onze er toe hadden gedaan, om het begrip te helpen vestigen, dat de militair tot een afzonderlijke, van de burgermaatschappij afgescheiden kaste behoort, en voor zijn opleiding, van de eerste jeugd af oischen hadden gesteld, afwijkend van de voorwaarden van toelating en vorming tot andere betrekkingen, waarvoor de Staat eveneens bevoegdheid heeft te verleen?

algemeen weten voor het halen van den officiersrang bij ons in sommige opzichten grooter kon worden gewenscht, om een gunstigeren invloed op de verdere ontwikkeling te kunnen uitoefenen en daarentegen, in andere opzichten, lager kon worden gehouden, zonder de militaire studiën te schaden? De behandeling van dit teedere punt is zeer lastig, en zoude ik er mij, zoo het mogelijk ware, wel geheel van willen ontslaan door de volgende redeneering: Een ieder die werkt, ondervindt moeilijkheden; hij zelf kan gevoelen van welken aard die moeilijkheden zijn, en, den oorsprong hiervan zoekende, zal daarvoor niet zelden worden gevonden: gemis aan ruimte en vastheid van grondslagen. Maar nooit zal het voorkomen, dat berouw behoeft te worden gevoeld over te groote uitgebreidheid en zakelijkheid van kennis in de gronden van de eene of andere wetenschap, waarop later moet worden voortgebouwd.

Hoewel wij de vraag het best voor ons zelf kunnen beantwoorden, of wij met hetgeen we leerden, gemakkelijk op onze weg hebben kunnen voortschrijden, en dit onderwerp zich slecht schikt voor een openlijke behandeling tot in bijzonderheden, zoo gevoel ik toch dat het niet zou aangaan, lettende op de stof die hier overwogen wordt, daarover geheel het stilzwijgen te bewaren. Ik wil mij daarom tot een tweetal vakken van algemeene kennis, onderdeelen van de humanistische en formeele wetenschappen, bepalen: nl. de Nederlandsche taal en de wiskunde.

De Nederlandsche taal! — Wat zou ik thans een schoone gelegenheid hebben aan mijn voordracht eenige kleur en afwisseling te geven, door te zwaaien met het vaandel, waarin geschreven staat, dat de kennis van de moedertaal een eerste vereischte moet zijn, onder begeleiding van het lied, dat de taal de ziel der natie is, om daarna er op te wijzen, hoe wij allen in velen struikelen bij het Nederlandsch spreken en schrijven. Ik zou b.v. kunnen uitweiden over de hebbelijkheid van het bezigen van stopwoorden of nietszeggende zinnen, over het opnemen van vreemde woorden en uitdrukkingen aan andere talen alleen eigen, en ten slotte tot de omschrijving van den wensch geraken, dat er in onze militaire tijdschriften een *Ising*

of FLANOR als wachter van de Nederlandsche taal moge opstaan, om ons op ongeoorloofde eigenaardigheden of slordigheden in zegtrant opmerkzaam te maken (1). Tot dit alles schiet echter tijd te kort. Ik gevoel me als iemand, die verplicht is zaken af te doen; en niets kan afstaan tot uitspanning of verpoozing van het vriendelijke gezelschap, dat met hem meereist.

Alleen het volgende zij opgemerkt:

Er was een tijd, dat men ons een militairen stijl wilde opdringen. Die tijd is voorbij. Onverschillig welke betrekking men bekleedt, naar de kunst moet worden gestreefd, om juist te zeggen wat bedoeld wordt. Men moge dat doen met bloemen en beelden of zonder eenige inkleeding, met sier of met eenvoud, het moet verstaanbaar wezen (2).

Slaan we onze militaire tijdschriften op, dan zullen we zeker menig goed geschreven opstel aantreffen, maar ook wel eens verhandelingen, waarvan de wijze van bewerking en de stijl niet onberispelijk zijn, — waarin nevenzaken uitgerekt, hoofdzaken samengedrongen zijn; — of wel waarbij de effenende wer-

(1) Ik geloof dan dat b.v. de kolom „Bemerkingen” spoedig hordoopt zou zijn in een kolom van „Aanmerkingen” of „Opmerkingen”; — dat de onnoodige deftigheid in uitdrukkingen als deze: „de ontlaadstok is van staal daargesteld, de kogel is van lood vervaardigd” verdwijnen zal voor het natuurlijker en juister „de ontlaadstok is van staal, de kogel van lood gemaakt”; — dat men het geliefd gebruik van verkleinwoorden een weinig zal laten varen, althans niet meer op de wijze als in den volgenden zin zal goedkeuren: „de lat is geheel bedekt met een zeer dun plaatje, waarin een gat is gesneden voor een boutje, dat een sleuf heeft voor een spietje enz.; waarbij het deel groter dan het geheel, of, omgekeerd, het geheel kleiner dan het deel wordt voorgesteld.

(2) De lezer van eenig boek heeft recht niet alleen de inlichtingen te ontvangen, die hem door den titel of korten inhoud van het boek beloofd worden, maar ook, dat de wijze waarop die inlichtingen hem verstrekt worden vrij is van onduidelijkheden of slordigheden, die hinderlijk of inspannend zijn voor 't begripen. De schrijver heeft door de uitgaaf van zijn verhandeling, betoog of verhaal een uitnodiging tot het publiek gericht; hij, de gastheer, moet de gasten, zijn lezers, behoorlijk ontvangen. Bovendien het is zijn belang, want hoewel het kleed niet altijd den man maakt, valt toch niet te ontkennen dat men het goede en kostbare niet in lompen zal wikkelen, terwijl het eenvoudigste door de inkleeding dikwijls wint. Ce qui ne vaut pas la peine d'être dit, on le chante.

king van de schaaft, die men vóór de aflevering over een ruwen arbeid pleegt te laten gaan, wordt gemist.

Deze opmerking kan te gereeder gemaakt worden voor de uitgaven, die niet door de zorgende hand van een redacteur of corrector zijn gegaan, zooals met sommige opstellen van de Verslagen, Rapporten en Memoriën, of van de Beknopte Overzichten het geval schijnt te zijn.

Wat daarbij vooral uitkomt, is een armoede aan inkleeding van gedachten, een eenvormigheid van zeggen, een gelijkheid in den aanhef der zinnen, een kort op elkaar volgend gebruik van dezelfde woorden, om kort te gaan, eentonigheid van teekening door gemis aan verscheidenheid van kleur en door onvoldoende oefening in het hanteeren van het penseel.

Er zijn natuurlijk loffelijke uitzonderingen, maar ik geloof niet ernstige tegenspraak te zullen verwachten, wanneer ik hier besluit, dat de letterkundige opleiding van onze officieren voor verbetering vatbaar is, en dat in deze richting de algemeene ontwikkeling verder zou kunnen gaan dan thans het geval is.

Mag het gevoelen als vrij eenstemmig worden aangemerkt, dat de taalkennis en in 't bijzonder die van 't Nederlandsch in het algemeen weten een belangrijke plaats inneemt, aan de natuurwetenschappen en vooral aan de wiskunde schijnt, in onze kringen, door sommigen niet datzelfde hooge standpunt in de vakken van algemeene kennis te worden toegedacht.

Ik geloof ten onrechte.

Natuurlijk reken ik onder U, vriendelijke hoorders er geen te tellen, die twijfelen aan het groote nut dat de beoefening van die wetenschappen der menschheid heeft aangebracht. Niemand uwer zal thans het door de Académie te Dijon in 1750 bekroonde „Discours sur les sciences et les arts” van J. J. ROUSSEAU onderschrijven, die trachtte te betoogen, dat de vooruitgang der kunsten en wetenschappen veel kwaads heeft gesticht, veel onrust heeft gezaaid, en uit niet goed te verdedigen beginselen is voortgekomen: „L'astronomie” zegt ROUSSEAU „est née de la superstition; l'éloquence, de l'ambition, de la haine, de la flatterie, du mensonge; la géometrie, de l'avarice; la physique, d'une vaine curiosité; toutes, et la morale même,

de l'orgueil humain." De handschoen toen door den toekomstigen schrijver van „La Nouvelle Héloïse" in het strijdperk geworpen werd door GAUTIER, BORDE en anderen waardiglijk, zij het ook niet met een bekwaamheid gelijk aan die van hun tegenstander, opgenomen. Een blootlegging van het onhoudbare der stellingen van den welsprekenden, geleerden schoenmakerszoon is in onze dagen niet meer noodig.

Ook weet ik dat er onder U niet een is, die tot het geslacht der onverschilligen behoort, het geslacht dat b. v. uitroept: Wat scheelt het mij, hoe een locomotief werkt? Mits ze me brenge waar ik zijn moet. — Wat nut heeft het te weten, dat de zuurstofmoleculen zich met een snelheid van zoo iets als 500 M. rusteloos in alle richtingen voortbewegen? Als ik maar adembaal. — Waarom mij te bekommeren over het al of niet bestaan van zoo'n ding als de ether, als voertuig van het licht? 't Is mij genoeg de voorwerpen te kunnen onderscheiden. — De wetten van de zwaartekracht begeer ik niet te kennen en 't is me om 't even, of de aarde draait of niet!

Maar zoo ik onder u twijfelaars vind aan het nut der wiskunde, dan is het niet het gevolg van de miskennis daarvan als onmisbaar hulpmiddel voor de natuurleer, maar, niet waar, dan is het, omdat gij niet overtuigd zijt, dat die wetenschap voor de algemeene ontwikkeling van den officier in dien omvang behoeft onderwezen te worden, als thans geschiedt? Dan is het, omdat gij meent dat op de uren aan de beoefening der wiskunde besteed, tijd zou kunnen worden gewonnen voor andere studiën, voor betere militaire vorming?

Laat ik dan beginnen met de herinnering, dat over de grens van de algemeene ontwikkeling als grondslag voor de beroepskennis geen onzekerheid meer mag bestaan; die grens, ik heb het u gezegd, werd op grond van jarenlange ondervinding door bekwame paedagogen getrokken, en zodoende de wiskunde binnen de palen gebracht, waarop alle verschillende faculteiten kunnen worden opgetrokken.

Alleen zou dus nog onzekerheid kunnen heerschen, omtrent de uitbreiding van dat studievak als hulpwetenschap voor de technische kennis, gedurende den tijd dat de vakstudiën reeds

zijn aangevangen; en inderdaad men vindt er, die meenen, dat inkrimping van dat voortgezet wiskundig onderwijs niet alleen wenschelijk is, maar ook zonder bezwaar kan geschieden; vooreerst omdat niet alle officieren de diepere gronden van de technische kennis behoeven, en ten andere omdat het doenlijk geacht wordt, daarvan een dragelijk inzicht te geven, door eenvoudige, op wiskundigen grondslag steunende voorstellingen of leerwijzen.

Deze opvatting is in militaire kringen niet nieuw, en in de laatste jaren heeft men haar ook verkondigd gevonden in de *Pedette*, *Wehrzeitung*, *das Vaterland* enz., maar, wat vreemd mag heeten, zonder uiteenzetting van de aangeprezen vereenvoudigingsmethode. Wanneer iets wordt aanbevolen, dan dient de uitvoerbaarheid daarvan toch op de eene of andere wijze te worden toegelicht. Die toelichting nu ontbreekt en blijft ontbreken. Moet dit niet eenigermate verdacht voorkomen?

Ja, een „physique amusante” is mogelijk, doch zij dient hoofdzakelijk voor een gemengd publiek, dat van de natuurkunde geen toepassingen heeft te maken. Zoo ook zijn populaire wiskundige voordrachten mogelijk, maar wat nut daarvan als steun in de studie der technische wetenschappen te verwachten? Beproof het, tracht de wiskunde uit de techniek te verbannen en Gij zult bij tal van onderdeelen hiervan voor kloven komen te staan, die of omgegaan, of geplempt moeten worden, tot ge U eindelijk voor een onoverkomelijken afgrond zult bevinden, die met geen populaire beschouwingen is over te springen; het eenige middel om vooruit te komen is dan terng te gaan en U de vleugels aan te binden, die de grondige beoefening der wiskunde alleen leveren kan.

Ook hoort men soms in het onbestemde spreken over de graphische leerwijze, ter vervanging van de wiskunde of ter tegemoetkoming aan het gemis van kennis in de hogere deelen dier wetenschap. Zeker, die leerwijze kan in enkele gevallen groot nut afwerpen, maar hoofdzakelijk voor hem, die het onderwerp, waarbij zij moet worden aangewend, goed machtig is, — voor hem, die zich langs den analytischen weg, als 't gevorderd werd, ook zou kunnen redden. Niet voor den leerling aldus. Een graphische voorstelling is als een schets, die ons het

landschap dat we kennen, duidelijk voor den geest tooverft en het geheel doet herleven, — voor hem, die het niet kent, is de schets onvoldoende; hij ziet daarin slechts doode lijnen, niet de sprekende, lachende natuur, — maar een lichaam waaruit het frissche en opgewekte is geweken, — een geraamte (1).

„Hoe verkeerd zou ik begrepen worden, indien gemeend werd, dat ik bij alle officieren een zeer groote mathematische geoefendheid wenschte. Daarom haast ik mij er bij te voegen, dat daarvan hier geen sprake kan zijn; alleen wordt gevraagd naar voldoende wiskundige kennis voor het grondig aanleeren der technische wetenschappen. Ten volle ben ik doordrongen van de waarheid, dat van den militair kennis wordt verlangd in verschillende richtingen, en dat het volstrekt niet onnatuurlijk is, dat er zijn die, hoewel het geheel in zekere mate overziende en zoo mogelijk ook omvattende, de wiskundige studie niet met de meeste liefde bejegenen. Een ieder kiese het arbeidsveld, waarop hij zich bij voorkeur beweegt. Dit is een vrijheid, die nimmer mag worden bestreden, en ook geen bestrijding behoeft, want er is plaats voor velerlei studie-neigingen in de militaire wetenschap, en gelukkig, zoowel voor hem als voor het wapen, waarbij hij dient, indien aan een der onderdeelen dier weten-

(1) Tegen de meer voortgezette studie wordt ook als bezwaar aangevoerd, dat velen haar toch later ongebruikt laten, en dit tevens als bewijs voorgehouden, dat de tijd aan die studie besteed, een verloren tijd zou zijn. Op deze beschouwing antwoordde ik reeds in een opstel, waarvan het slot dezer dagen in de *Militaire Spectator* is verschenen. Dat opstel behandelt een vrij afgetrokken onderwerp, en ik mag mij niet vleien dat het veel lezers zal vinden. Houdt mij daarom ten goede dat ik hier — gelijk ik reeds ongemerkt vroeger deed — eenige regels daaruit aanhaal: „Een verloren tijd zou die studie zijn? Het is dikwijls zeer moeilijk uit te maken wat bij den beschaafden man het meest tot zijn ontwikkeling op lateren leeftijd heeft bijgedragen; maar vooral is het bezwaarlijk te bepalen, welke studiën hem onnuttig zijn geweest, welke kennis door hem als ballast wordt meegedragen. Elke inspanning van den geest, olke ernstig opgevatte studie, ook al mogen zo op dat gebied geen vruchten in volle rijpheid laten zien, draagt bij om vruchten op ander gebied hooger zetting te geven. Men zou kunnen zeggen, dat de wet van het behoud van arbeidsvermogen niet alleen voor het stoffelijk, maar ook voor het geestelijk leven geldt.” *De Militaire Spectator* 1883, bladz. 879.

schap, onverschillig welk, zijn krachten het liefst worden gewijd." (1)

„Dan," het is mij als spreek ik de meening van sommigen nit, „dan is de zaak gevonden! Als het waar is, dat de wiskunde, op den voet als zij tegenwoordig als hulpwetenschap onderwezen wordt, door velen niet in toepassing wordt gebracht, laat dan het wiskundig onderwijs voor het algemeen lager worden gehouden, en aan enkelen, die voor dat vak meer aanleg of meer lust toonen, de gelegenheid worden geopend, zich daarin op onze Polytechnische school of op een onzer Universiteiten verder te bekwamen!" Niets is valscher dan deze rede-neering. Afgescheiden nog van het gewenschte, ja, van het noodzakelijke eener eenvormige, elementaire opleiding voor de officieren van eenzelfde wapen, moet ten sterkste tegen een zoodanige opvatting worden opgekomen.

Bij het onderwijs moet, om een zekeren graad van weten over te planten, de kennis met eenigen overmaat worden toegediend. Om het mindere te kunnen laten grijpen en vasthouden moet het meerdere worden uitgestrooid. En nu zou men het omgekeerde verwachten, nl. de leerstof beperken en hopen, dat er onder de leerlingen gevonden zullen worden, die onmiddellijk meer teruggeven dan hun geschonken werd. Wie oordeelt over de vlucht van een vogel in een enge kooi, — over het zwemvermogen van een visch in een klein aquarium? Hoe bij een studie-vak, dat als bijzaak zou worden behandeld, de meer begaafden te kunnen uitvinden?

Bovendien, hoe velen, die aanleg in de een of andere wetenschap verrieden, hebben de verwachtingen teleurgesteld, en hoe vele anderen hebben zich later bijzonder onderscheiden in de studie, waarin zij, tijdens hun cursus- of college-jaren, onder de gewonen, soms zelfs onder de middelmatigen van geest werden gerangschikt! (2)

(1) *Zio do Militaire Spectator* 1883, bladz. 879.

(2) DE BALZAC, die eerst voor notaris werd opgeleid, was 30 jaar toon hij, na enkele minder gelukkige pogingen in letterkundige richting, zijn bekwaamheden als romanschrijver begon te toonen. — BECQUEREL, die door zijn onderzoekingen de leer der electriciteit en 1883/84

Ga verder na. Jaarlijks verlaten tal van rechtsgeleerden, doctoren en predikanten onze Universiteiten, slechts weinigen bereiken het hooge standpunt waartoe het onderwijs, zooals het op de Universiteiten gegeven wordt, kan voeren. Zou men om die reden dat onderwijs moeten verlagen of verknippen, en nieuwe leerstoelen oprichten in enkele onderdeelen der rechtsgeleerde, genees- en heelkundige of godgeleerde wetenschappen, waarbij slechts zij zullen worden toegelaten, waarvan men op onzekere gronden vermoedt, dat zij hooger kunnen klimmen dan hun studiegenooten?

De stof overstelpt me hier. Ik zou nog meer daarover kunnen zeggen, maar ik moet verder. Ik vergde reeds te veel van uw geduld. Schenk me nog enkele oogenblikken uw aandacht voor de militaire vorming.

Ik zeg nog eens, omdat ik er prijs op stel goed begrepen te worden, dat ik voor niemand wil onderdoen in de eischen van kennis en geschiktheid voor onze officieren; maar zoo er verschil bestaat tusschen ons, die allen hetzelfde doel willen, ligt het in den weg om tot dat doel te geraken. Sommigen willen de militaire vorming vroeg, zoo vroeg mogelijk, zelfs met een offer aan de algemeene ontwikkeling, hoog opvoeren. Ik — en ik hoop velen uwer met mij — wensch den ruimen grondslag van algemeene kennis voor de opleiding tot het beroep der wapenen gehuldigd (1); daarbij rekenende op de voltooiing en volmaking van die opleiding, nadat de officiersrang zal zijn

van het magnetismus het eerst op vaste grondslagen zette, begon zijn loopbaan als officier der genie. Hij streed in Spanje nam deel aan den veldtocht van 1814, en was 28 jaar toen hij zich met ernst aan de studio der natuurwetenschappen begon te wijden, waarin hij zich een onsterflijken naam verwierf. — Van onzen grooten JOZEF ISRAELS wordt verhaald, dat hem in jonge jaren meermalen door PINEMAN den raad werd gegeven, het schilderspenseel te laten rusten. — Van den Pruisischen cavalerie-generaal VON SCHMIDT wordt gezegd, dat hij op het punt stond als minder geschikt voor den kolonelsrang gepensionneerd te worden, toen in 1870, de oorlog met Frankrijk, hem de gelegenheid gaf, zijn zeldzame gaven als ruiter-aanvoerder te leeren waardeeren.

(1) Bei unsoren Forderungen stellen wir übrigens eine *allgemeine*

bereikt; eensdeels door eigen studie, in verband met den practischen dienst; andersdeels door de oordeelkundige leiding van de chefs.

Waarom die breedere grondslag? Gij weet het reeds: om voor eenzijdigheid te vrijwaren, — omdat de officier in algemeene ontwikkeling niet lager mag staan dan hij, in andere staatsbetrekkingen geplaatst, — omdat zijn eigen belang, het belang van het leger, het belang van de maatschappij dit vorderen.

Alleen in militairen kring hoort men nu en dan stemmen opgaan, die een minder hooge algemeene beschaving voor den officier voldoende, zelfs gewenscht achten. Voor andere faculteiten kan men bij elke voorkomende gelegenheid, b. v. bij openings- en feestredenen van instellingen van hooger onderwijs, onveranderd waarnemen, dat de grootste waarde wordt gehecht, voor welk beroep ook, aan grondige voorbereiding. Men vraagt zich dan onwillekeurig af, waarom datzelfde niet voor het beroep van den militair zou gelden?

Ligt het soms in de meening, dat het inprenten van juiste begrippen van tucht er toe leiden moet, om de militaire vorming vroegtijdig te doen aanvangen? Dan wagen wij het die meening te bestrijden. Tucht is een andere, als men wil, strengere naam voor gehoorzaamheid; zij kan het best verkregen worden, wanneer door de algemeene opleiding en opvoeding plichtbesef is gerijpt en het karakter zich onder behoorlijke leiding heeft ontwikkeld. Reeds als kind in het ouderlijk huis en als jongen op de school moet plichtsgevoel worden opgewekt en wakker gehouden, moeten slechte neigingen worden bestreden en onderdrukt; het algemeene onderwijs moet samengaan met opvoeding, en heeft dan niet alleen tot taak het verstand, maar ook de inborst te vor-

Bildung obenan. Sie musz die Basis für die besondere Fachbildung gewähren. Sie gibt den speciellen Kenntnissen technischer Natur die richtige Stelle für Bethätigung und lässt ihren Werth angemessen beurtheilen. Sie sichert für deren Ueberschätzung und lehrt, sie glücklich in einen grösseren Rahmen einfügen. Sie macht bescheiden, verhütet die falschen Vorstellungen von der Macht feichter wissenschaftlich oder philosophisch erscheinender Theorien und erwirbt Freunde, statt durch Prahlerei abzustoszen (blad. 51 van het opstel: *Wissenschaft und Militär-wesen* von C. FREIHERRN VON DER GOLTZ, voorkomende in de *Deutsche Rundschau*, Oct. 1893.)

men, — niet alleen den geest te beschaven, maar ook het karakter naar het goede te voeren (1).

De militaire vorming is in dat opzicht nuttig, dat zij het begrip van ondergeschiktheid, de noodzakelijkheid der tucht levendig houdt, maar haar hoogere kracht toe te kennen dan de algemeene vorming, om het ware plichtsgevoel tot ontwaken te brengen en karakter te schenken is niet juist. Men ziet meestal, dat jongelingen, die het ouderlijk huis noch de school in bedwang konden houden en zich onhandelbaar toonden, in de gelederen evenmin hebben kunnen voldoen.

Maar gesteld eens, dat het in sommige opzichten wenschelijk ware, dat de militaire vorming voor den officier, om redenen waarnaar wij te vergeefs zoeken, vroeger moest aanvangen, en daartoe de grenzen van de algemeene ontwikkeling moeten worden teruggeschoven, en dat men zich dientengevolge — zooals wel eens wordt beweerd, dat voldoende zou zijn — tevreden ging stellen met vademecums en zakboeken, met een soort van africhting in het gebruik van formules, in plaats van de kennis der theorieën zelf te verlangen, die de officier voor de verschillende technische toepassingen noodig zou hebben. Wat is dan verkregen?

Er zijn dan mannen grootgebracht, die afhankelijk zijn gemaakt van een drukfout, mannen die den grond voor elk zelf-vertrouwen missen; kleine mannen in een woord. En de eisch wordt vergeten, dat uit die mannen de hoofdofficieren en leger-aanvoerders moeten voortkomen. Geef iemand een opleiding als timmerman. Goed. Maar gij hebt geen recht te verwachten, dat uit hem een schrijnwerker groeit. Maak een gild van goede opzichters. 't Is wel. Maar gij moogt er niet op rekenen, dat daaruit velen als bouwkundigen of ingenieurs zullen opstaan. Vergeet niet, dat er een West-Kappelsche dijk noodig blijft, bij de beschouwing, dat de natuur in de duinen haar eigen zee-weringen maakt.

En dan wat kunnen de gevolgen zijn, wanneer aan onvol-

(1) Goed onderwijs, voert als vanzelf tot karaktervorming. Zie hierover *Massen-Erziehung* bladz. 175.

doend onderlegde mannen een arbeid boven hun krachten moet worden toevertrouwd? Laat mij, om u een enkel sprekend voorbeeld te noemen, een getuigenis aanhalen van een deskundige en een geleerde, van BASHFORTH, aangaande zaken die in Engeland konden worden waargenomen: (1) „The nation has suffered incredible losses of late years from the want of proper scientific training in its advisers,” zegt Bashforth. Hij noemt het eerste, met ontzettende sommen tot stand gekomen achterlaadgeschut van ARMSTRONG: „a failure, upon which many millions of sterling have been wasted.” Hij geeft te verstaan, dat duizenden werden verspild door het onverstandig kiezen van den trek met klimmende helling voor het eerste voorlaadgeschut, — dat het vroegere veldkanon van 16 t zijn eigen affuit moest vernielen en hoopen gelds daarmee zijn weggeworpen, — dat de proeven op pantserplaten tot ontzaglijke schattenverkwisting hebben geleid, — en dat alles, als een gevolg van gemis aan wetenschappelijke opleiding van de personen, aan wie de Regeering de voorlichting vroeg.

Laten wij ons niet laten meesleepen door hen, die beweren, dat de dienst van den militair zoo zeldzaam eigenaardig, zoo buitengemeen moeilijk, de practische vakkennis zoo uitgebreid, zoo onbegrijpelijk veeleischend is, dat daarom de militaire vorming reeds zeer vroeg moet beginnen. „Zie rondom U,” zeide mij een mijner vrienden, met wien ik dit onderwerp besprak, „hoe lager het ambt, des te vroeger wordt het ingetreden.” De timmerman begint als krullejongen nog vóór de lagere school is doorloopen; de deurwaarder vangt zijn loopbaan aan als klerk, wanneer hij slechts even lezen en schrijven kan.” En 't is waar, de architect, die het diploma pas verworven heeft, staat in practische kennis achter bij den timmerman; de jonge advocaat zal, in het eerst, den deurwaarder menigmaal als zijn meester moeten erkennen. Zoo kan de arts, die de academie kortelings verliet veel van den ziekenverpleger, de voor het eerst beroepen predikant, van den catechiseer-meester, de jonge

(1) Zie de voorrede van *A mathematical treatise on the motion of projectiles* van BASHFORTH.

oeconoom van den boer, de pas aangestelde leeraar van den ervaren onderwijzer leeren. Dat alles is waar, doch moet daarom het beroepsonderwijs van den architect, den rechtsgeleerde, den arts, den geestelijke, den oeconoom en den leeraar vroeger beginnen?

Neen, zult ge zeggen, maar waarom voor den officier dan wel?

Neen, ook voor den officier niet, — voor hem geen lagere grens van algemeen weten dan voor andere betrekkingen, waarvoor de Staat diploma, brevet of bul geeft, — vooral daarom niet, ik zeg het nog eens en nu voor 't laatst, omdat het hooger peil van algemeene kennis hem voor zich zelf beter, voor zijn beroep geschikter, voor het vaderland nuttiger maakt!

De VOORZITTER. Namens de vergadering breng ik den geëerden spreker hartelijken dank voor zijne uitnemende voordracht. Alvorens de discussiën, naar aanleiding er van, te openen, wordt de zitting voor eenige oogenblikken geschorst.

De vergadering hervat zijnde, opent de Voorzitter de beraadslagingen.

De heer VAN ROUVEROY. Het zou aanmatigend kunnen schijnen, wanneer ik mij wilde veroorloven in eenige critiek te treden op de uitnemende voordracht, die wij zoo even het voorrecht hebben gehad te hooren. Het is dan ook niet om eenige aanmerking te maken, maar slechts om eene opmerking, dat ik het woord heb gevraagd.

Ik heb hooren spreken van leerplicht. Nu kan van leerplicht zeker niemand groter voorstander zijn dan ik ben; nl. in dien zin, dat ik het een plicht acht te zorgen, dat alle kinderen behoorlijk lager onderwijs kunnen genieten.

Doch men moet wel in het oog houden, het onderscheid tusschen zedelijken en wettelijken plicht.

Zedelijk is ieder ouder en voogd verplicht, zijne kinderen zooveel doenlijk onderwijs te doen genieten.

Maar, wanneer ik mij niet vergis, dan had de spreker van heden avond het oog op een *wettelijken* plicht, en schijnt hij te bedoelen, dat de wet den ouders moet verplichten, hunne kinderen naar school te zenden.

Is dit zoo, en heeft men zulk een wet, dan zal men ook de middelen moeten hebben om aan het gebod der wet kracht bij te zetten, en zal men dus de overtreders er van moeten straffen.

Nu zal die wettelijke verplichting voor den bemiddelden en gegoeden stand weinig bezwaar kunnen opleveren, want deze zal wel altijd voor voldoende onderwijs zorgen. Maar hoe zal men doen met de ouders uit den behoeftigen stand? Als de wet er is, zal men hen door strafmiddelen dwingen om de kinderen naar school te zenden. Maar wat zal dan gebeuren?

In een arm huisgezin is het noodig dat van de aankomende kinderen zooveel mogelijk partij worde getrokken; zij zullen dus niet naar school gaan. Maar nu komt de veldwachter; hij maakt proces-verbaal op; de man komt voor den rechter en wordt veroordeeld. Hem wordt boete opgelegd of subsidiaire gevangenis. De eerste kan hij niet betalen en de tweede zal hij dus moeten ondergaan. Het huishouden is broodeloos, en hoe zal het dan met vrouw en kinderen moeten gaan?

Hoe zal men aan den eenen kant de wet uitvoeren en den vader, bij overtreding, straffen, zonder aan de andere zijde den vader in de onmogelijkheid te stellen aan zijn anderen plicht te voldoen, nl. te voorzien in de dagelijksche behoeften van zijn huisgezin.

Ik geloof dat dit reeds een voldoende bezwaar is tegen wettelijke regeling van den leerplicht.

De heer LIEFTINCK. Ik waag het in deze vergadering een enkele vraag te doen, niet uit nieuwsgierigheid, maar eenvoudig uit belangstelling.

Door den welsprekenden redenaar van heden avond is met grooten nadruk gewezen op de behoefte om den soldaat te ontwikkelen. Wij hebben gehoord dat, wanneer de soldaten in het leger komen, een groot aantal zeer slecht kan lezen en schrijven, terwijl een ander deel in het geheel niet kan lezen of schrijven. Het was dus zeer noodig den soldaat te ontwikkelen.

Maar nu vrang ik, waarom? Wat is de soldaat anders dan een stuk op het schaakbord, in handen van den bevelhebber,

die het verzet zóó als hij wil. Een soldaat, die den moed zijner overtuiging zou hebben en zelfstandig handelen, zou er al zeer slecht afkomen. Hij heeft eenvoudig te hooren en te gehoorzamen. Daarvoor nu is al bijzonder weinig kennis en ontwikkeling noodig.

Voor den soldaat is het een eerste vereischte, dat hij goed schutter zij. Welnu in de provincie Drente zijn onder de stroopers lieden van zeer weinig ontwikkeling, maar die toch zelfs bij maanlicht geen haas zouden missen.

De Heer ELAND. Het zal de vergadering vermoedelijk wel vreemd in de ooren klinken, wanneer ik zeg, dat de welsprekende rede, welke wij straks hoorden, eigenlijk gericht was tegen windmolens. Immers, zooals de spreker de quaestie stelde, komt zij in werkelijkheid niet voor. Welk wetenschappelijk gevormd man zal beweren, dat wiskunde geen belangrijk deel behoort uit te maken van de opleiding tot officier? Of dat men daaraan te veel zou kunnen doen? Maar eene geheel andere vraag is, of niet de wiskunde het onderwijs aan de Kon. Mil. Academie zoozeer beheerscht, dat er schade wordt toegebracht aan de militaire vakken. En aangezien er in deze vergadering velen zijn, die kunnen weten dat dit laatste werkelijk mijne meening is, en daarom wellicht onderstellen, dat de rede van den Heer Hojel tegen mij is gericht, zoo acht ik mij verplicht met een enkel woord op te merken, dat ik werkelijk heb geprotesteerd en zal blijven protesteeren tegen eene inrichting voor militair onderwijs, waar de wiskunde hoog wordt opgevoerd ten nadeele van de studie in de militaire vakken; waar reeds in mijn cadettentijd deze laatste door ons bestempeld werden met een naam, aan velen Uwer bekend, doch dien ik welstaanshalve hier niet zal uitspreken; waar men, in een woord, tot het denkbeeld moet komen, dat voor den aanstaanden officier wiskunde het eenige noodige, al het andere bijzaak is.

Eenzoo vind ik het bedenkelijk, steeds van de vormende kracht der wiskunde melding te hooren maken. Men heeft in mijne tegenwoordigheid eens beweerd, dat door een Duitschen professor, geloof ik, was uitgemaakt, dat de studie van het

Grieksch de meeste vormende kracht zou bezitten, en daarop de wiskunde zou volgen. Maar ik vraag U: wie zal dat ooit kunnen uitmaken? Naar mijn oordeel heeft de studie van elk vak van wetenschap vormende kracht, als die studie slechts grondig en breed wordt opgevat.

Algemeene ontwikkeling is ook volgens mij noodig, doch wanneer in een bepaalden tijd eene zekere hoeveelheid wetenschap op verschillend gebied moet worden verwerkt, en het mij blijkt, dat het noodige wordt opgeofferd aan het nuttige, dan zal ik daartegen steeds mijns stem verheffen.

Ook vind ik het zeer verkeerd, dat voor de officieren der drie hoofdwapens zoo groot onderscheid wordt gemaakt in wetenschappelijke opleiding. Aan de cadetten der infanterie en cavalerie wordt zelfs niet eens scheikunde onderwezen, terwijl met die van de Artillerie een ontzettende tijd wordt besteed voor hoogere wiskunde.

Dit alles is niet zoo zeer gericht tegen den spreker van heden avond, zoodat ik zelfs geen beantwoording aan hem vraag, maar om mijn standpunt toe te lichten voor die leden der vergadering, welke het gesprokene tot mij mochten gericht achten.

De Heer ROOSEBOOM:

Terecht is door onzen geachten Voorzitter van heden avond opgemerkt, dat wij hier een rijkdom van denkbeelden hebben hooren ontvouwen en moeielijk is de keuze voor een bespreking, omdat tal van onderwerpen zich daartoe zouden leenen. Reeds zijn enkele daarvan ter sprake gebracht, n. de leerplicht, de ontwikkeling van den soldaat en de uitbreiding van het onderwijs in de wiskunde. Met het oog op den reeds ver gevorderden tijd wensch ik in geen bijzonderheden te treden, maar veroorloof ik mij slechts eene enkele opmerking te maken.

Wanneer ik den geachten spreker goed heb begrepen, dan acht hij boven alles voor den officier een groote mate van kennis noodig.

Ik zal de laatste zijn om te ontkennen, dat kennis een hoofdvereischte voor den officier is. Maar toch komt het mij voor dat boven die kennis nog iets anders staat, namelijk het *karakter*.

Wanneer een officier aan het hoofd zijner troepen den vijand

te gemoet treedt, dan moet hij niet alleen zijn een man van kennis, maar bovenal een man van karakter.

Ongetwijfeld is de wiskunde van groote waarde voor den officier en de ontwikkelende kracht van die studie wordt, naar ik geloof, ook door niemand ontkend. Maar heeft nu die kennis van de wiskunde zulk een grooten invloed op de vorming van het karakter? Naar wij heden avond van den geachten spreker mochten vernemen, heeft de groote wijsgeer Kant gezegd, dat de studie van de wiskunde daarop wel invloed uitoefent en dat daardoor twee karaktereigenschappen in hooge mate ontwikkeld worden, namelijk *bescheidenheid* en *deemoed*. Voorzeker, twee hoogst loffelijke hoedanigheden; toch zou ik de vraag wenschen te stellen of een bataljonscommandant die met zijn bataljon, een kolonel die met zijn regiment tegenover den vijand staat, in de eerste plaats *die* eigenschappen noodig heeft? Mijns inziens wordt er dan vooral iets anders bij hem gevorderd, namelijk *zelfvertrouwen*.

Nu is het mij voorgekomen, dat juist deze eigenschap bij den officier niet door de studie der wiskunde wordt verkregen. Sinds jaren als leeraar in de tactiek (bij een handelend optreden tegenover den vijand van zoo groot gewicht) aan de Krijgsschool, later IIde Afdeeling der Krijgsschool werkzaam, heb ik de ervaring opgedaan, dat bij het bespreken en behandelen van tactische vraagstukken, zij, die door hunne opleiding of uit liefhebberij meer aan de studie der wiskunde gedaan hadden, dat zelfvertrouwen misschien in mindere mate bezaten dan de anderen. Hunne houding was meer weifelend. De reden daarvan ligt voor de hand. Gewoon aan het verkrijgen van positieve resultaten wenschen zij volle zekerheid, dat het besluit, dat zij zullen nemen, in de gegeven omstandigheden het beste is. Maar in de tactiek is die zekerheid niet te verkrijgen. Er bestaat geene absoluut *beste* handelwijze, omdat veel wegen tot het doel voeren en ten slotte de ons onbekende handelingen van den vijand belangrijken invloed uitoefenen bij de bepaling welke de beste handelwijze was. Men moet den toestand helder overzien en dan een zelfstandig oordeel vormen. Daarvoor is noodig zelfvertrouwen en naarmate men die eigenschap in

meerdere mate bezit zal men spoediger tot een besluit komen en zullen ook de ondergeschikten eerder de overtuiging bekomen, dat de gekozen handelwijze de beste is.

Wanneer dan de geachte spreker van heden avond den wensch heeft uitgesproken, dat, wanneer éénmaal de natie het lot en het leven van duizenden in handen moet leggen van één enkel man, zij de overtuiging kunne hebben, dat die persoon een voldoende mate van kennis heeft voor de hoogst gewichtige taak, die hem wordt opgedragen, dan vereenigen wij ons daarmede ten volle, maar voegen er dadelijk den wensch bij, dat die persoon vóór alles zij *een man van karakter*.

De heer BOOGAARD. De verdediging van het wiskundig onderwijs is bij den heer Hojel in zulke goede handen, dat ik er mij niet aan zal wagen bij die verdediging nog iets te voegen. Met een kort woord wensch ik slechts te protesteeren tegen eene opmerking, die wij zoo even hebben gehoord.

Door den heer Eland is gesproken van een strijd tegen windmolens, door den S. van heden avond gevoerd, maar ook de heer Eland schijnt zich daarvan niet geheel los te kunnen maken.

Hij zegt nl. o. a. „in mijn kadettentijd werd de wiskunde als „het eenige noodige beschouwd.”

Ik heb het voorrecht genoten naast dien S. op de studiebanken te zitten, en wanneer ik terug denk aan die dagen dan dringt zich wel het denkbeeld op den voorgrond, dat het toen gevolgd leerplan voor verbetering vatbaar was; maar onmogelijk zou ik bovenstaande meening kunnen onderschrijven, als zoude de wiskunde *zoo zeer* hebben gedomineerd.

Overdrijving is in elke richting af te keuren, maar thans schijnt men ons in eene richting te willen sturen, waarop toch ook wel wat af te dingen valt, al worden er fraaie leuzen bij te pas gebracht. Ben ik wel ingelicht dan wordt er thans voor de cadetten der genie evenveel tijd besteed aan de studie der *Infanterie-reglementen*, als aan een der hoofdvakken van het wapen.

Is dat het ideaal der anti-wiskundige opvatting van het onderwijs? Verder zegt de heer Eland: voor de genie is wiskunde een vak van groote beteekenis; maar artillerie, cavalerie en

infanterie kunnen met veel minder volstaan. Ik wil liever niet in vergelijkingen treden; maar meen toch te mogen herinneren, dat het wapen der artillerie, ook de *techniek* omvat, en zou meenen dezer vergadering onrecht te doen door aan te toonen, dat de wiskundige grondslag, voor de aspiranten der artillerie niet mag ontbreken; de herinnering aan de *technische* eischen mag daartoe voldoende heeten. Bovendien zij aangeteekend, dat eerder te verwachten is, dat jonge officieren zich met de borst zullen toeleggen op de militaire vakken; dan dat ze gretig de hand zullen uitsteken, naar de wiskundige leerboeken, dat is het vak, dat in den opleidingstijd vooral beoefend moet worden.

Ik wensch het geduld der vergadering, die zeker hunkert naar het oogenblik, waarop de welsprekende redenaar tot zijn repliek zal overgaan, niet langer op de proef te stellen, en bepaal mij alzoo tot dit kort protest, tegen de uitspraak van den heer Eland.

De heer HOEL. Ik wil gaarne beproeven de heeren, die de goedheid hebben gehad een woord te zeggen over enkele punten, door mij in het midden gebracht, te beantwoorden.

In de eerste plaats den heer Rouveroy, die een opmerking gemaakt heeft omtrent de beteekenis van den leerplicht. De geachte spreker stelde op den voorgrond, dat het opleggen van den zedelijken plicht aan ouders en voogden geen bepaald doel zou treffen. ik ben dit volkomen eens; ik had dan ook niet het oog op den zedelijken, maar wel op den wettelijken leerplicht.

Zedelijke verplichtingen werken het best, wanneer hij, die ze te vervullen heeft, ontwikkeld genoeg is om te begrijpen dat hij zich daarnaar behoort te gedragen; — niet aldus voor de volksklasse, voor wie hoofdzakelijk de leerplicht wordt begeerd.

Wettelijke leerplicht is noodig voor hen, die van hun zedelijke verplichting niet genoeg doordrongen zijn. Maar nu zal men toch op dit oogenblik niet van mij verwachten, dat ik in eene ontleding zal treden van de wijze, waarop ik den leerplicht zou willen invoeren, of over de zienswijzen, die op de laatste Juristen-Vereeniging zijn uitgesproken, thans het woord zal

voeren. Maar dat het mogelijk is dien plicht onder wettelijken vorm te brengen, is door de ondervinding reeds elders bewezen. Men weet dat de leerplicht bij onze Oostelijke naburen reeds sedert lang in zwang is, en waar dus het bewijs van de mogelijkheid is geleverd, kan er geen onoverkomelijk bezwaar bestaan den leerplicht ook bij ons over te planten.

Natuurlijk zullen daaraan bezwaren verbonden zijn; maar bezwaren heeft men bij elke nieuwe wetgeving, en zeer zeker zal men het ook hier, evenmin als in alle andere zaken, ieder naar den zin kunnen maken.

Het zal niet gemakkelijk zijn den leerplicht hier in te voeren. Ik wil dit gaarne toegeven, en het was dan ook mijn doel geenszins heden avond de wegen te bewandelen, waarlangs men tot den leerplicht zou kunnen geraken. Ik heb alleen doen uitkomen dat het voor Nederland wenschelijk is in dit opzicht de aandacht gevestigd te houden op hetgeen de heer mr. Kerdijk aanbeveelt. Omtrent de wijze van invoering van den leerplicht — door sommigen leerdwang genoemd — zal ik dan ook geen enkel woord zeggen, al was het alleen daarom, dat ik mij het onderwerp niet genoeg heb ingedacht om mij nu op het terrein der gedachtenwisseling te kunnen begeven, zonder gevaar te loopen — vooral wat het juridisch gedeelte van het onderwerp betreft — fouten te begaan.

Door den heer Lieftinck is de vraag gesteld: is de ontwikkeling van den soldaat wel zoo noodig? Hij is slechts een werktuig en heeft immers alleen te gehoorzamen? Laat ik verder gaan en vragen: Welke grens wenscht gij dat dan wel gesteld worde? Denk u een man met nog lager ontwikkeling dan gij u een soldaat voorstelt, en beveel dien man zijn rechterbeen op te lichten. Wanneer hij nu het rechter- niet van het linkerbeen weet te onderscheiden, wat zal hij dan doen? Hij zal eenvoudig stil blijven staan, — in ieder geval, gij zult niet worden gehoorzaamd.

En is dit nu zoo, dan is het ook zeker dat, wanneer men den man bevel geeft om iets te doen van meer gewicht dan de beenen op te lichten, die man toch eenigszins zal moeten denken. Als men hem gelast zijn geweer uit elkaar te nemen,

dan zal hij toch iets moeten begrijpen, en voor dat begrijpen is eenige ontwikkeling noodig. De heer Lieftinck zal, hoop ik, willen toegeven, dat naarmate de grens van het weten lager wordt gesteld, de bruikbaarheid van den soldaat vermindert.

Den heer Eland dank ik zeer voor hetgeen hij in het midden heeft gebracht, vooral omdat zijne opmerkingen eenigermate geleken op eene kritiek, die in onze Vereeniging zeker op hare plaats is. Het is niet goed dat men altijd mooi en best vindt wat door een ander is uitgesproken, en men moet elkaar, zoo als men het noemt, de waarheid durven zeggen. Ik dank er nu den heer Eland voor, dat hij gemeend heeft mij de waarheid te moeten zeggen.

Ik zou tegen windmolens hebben gevochten! Het is wel niet aangenaam te hooren, de rol van een don Quichotte te hebben gespeeld; maar ik zal mij dit hier moeten getroosten; ik heb gemeend te geven wat ik had. En nu kan het zeer goed wezen dat ik, in de oogen van den geëerden spreker, tegen windmolens heb geschermd; ik blijf de hoop koesteren in de oogen van anderen niet aldus te hebben gehandeld.

Een deel van mijne beschouwingen zou tegen den heer Eland gericht zijn geweest! Uit het redeverband van den geachten spreker zou volgen, dat hij zich zelf als een van die windmolens beschouwde, waartegen ik zou zijn te velde getrokken. Ik kan echter de verzekering geven, dat mijne voordracht niet voornamelijk voor hem bestemd was, en ik wil er gaarne bijvoegen dat ik, bij het uitspreken er van, niet aan den heer Eland heb gedacht. Het moge dus voor hem een geruststelling zijn dat een persoonlijke aanval ver buiten mijn bedoeling lag, en dat ik het woord richtte tot allen, die met mij overtuigd zijn dat het onderwijs van zulk een uitnemend belang is, dat daarover niet genoeg kan worden gezegd. Dat ik daarbij voeling hield met meeningen, die over dat onderwerp in militaire kringen rondgaan, zal mij niet als een fout kunnen worden aangerekend, hoop ik. De zaak is echter te ernstig om haar aan een strijd tegen personen gebonden, te denken.

Ik zal dan ook de opmerkingen van den heer Eland laten rusten; te meer omdat hij zich verder op een terrein heeft be-

geven, waarop ik hem ongaarne zou volgen. De spreker heeft voorbeelden aangehaald omtrent de vroegere en de tegenwoordige academie. Het kan toch de aandacht niet ontgaan zijn dat ik met voordacht noch de academie, noch eene andere opleidings-inrichting genoemd heb, en met zorg de uitvoering van onderwijs-beginselen ten onzent, in mijne besprekingen ontweek. Ik heb mij alleen tot de hoofdzaak, vorming door het onderwijs — niet het onderwijs geven — bepaald.

Door den heer Rooseboom, die mij ook de eer der bespreking heeft aangedaan, is het karakter van den officier op den voorgrond gesteld. Volgens dien spreker zou ik alleen hooge mate van kennis hebben verlangd en de karaktervorming niet genoegzaam hebben gewaardeerd. Ik meen echter meermalen in mijne voordracht te hebben gesproken van kennis *en geschiktheid*. Heb ik het niet gedaan, dan wil ik gaarne erkennen een fout te hebben begaan, maar ik meen die beide woorden wel te hebben gebezigd; in allen geval heb ik ze bedoeld. En nu zal toch zeker onder geschiktheid ook wel karakter begrepen zijn. Iemand die voor den vijand geen karakter toont, mist ook de geschiktheid voor zijn taak.

Wat nu de tegenstelling betreft van bescheidenheid en deemoed tegenover zelfvertrouwen; ik begrijp dit niet goed; ik kan mij toch niet denken, dat beide eerste eigenschappen onvereenigbaar zouden kunnen zijn met het noodig zelfvertrouwen, dat ieder officier moet bezitten?

Een woord van dank aan den heer Bogaerd. Ik zou niet weten wat ik daar nog zou moeten bijvoegen dan de betuiging, dat de heer Bogaerd mij wel wat heeft overschat. Ik gevoel toch inderdaad tal van tekortkomingen in mijne voordracht en ik ben overtuigd dat zulks, wanneer men later het verslag zal lezen, duidelijk zal worden opgemerkt. Maar dit daargelaten, wensch ik ook ten aanzien van hetgeen door den heer Bogaerd werd besproken, op te merken, dat ik, — er in het voorbijgaan opwijzende dat hij tegenover de meeningen van den heer ELAND, andere heeft gesteld — het beter vind het onderwijs op de vroegere en de tegenwoordige academie niet te behandelen. Dit is toch een onderwerp, dat hier nimmer tot klaarheid zal kun-

nen worden gebracht. Men kan hier moeilijk bepaald uitmaken, welke studie iets meer, welke iets minder op den voorgrond moet staan. En hier richt ik mij weder tot den heer Rooseboom, die meende dat ik de tactische studie had verongelijkt.

Hiertegen moet ik opkomen. Ik heb geen enkele studie willen achterstellen; maar ik moest een keuze doen; en nu was mijn kens gevallen op de vakken van algemeene ontwikkeling de Nederlandsche taal en de wiskunde; ik had ook van de militaire vakken en daarbij van de tactiek kunnen spreken. Maar door dit niet te doen, heb ik geenszins de tactiek willen te kort doen. Bovendien omtrent de tactiek zijn de meeningen en inzichten zeer weinig verschillend. De wijze waarop aan dat vak algemeen gewicht wordt gehecht, bewijst, dat er geen aanleiding is om op tekortkomingen in het onderwijs daarin te wijzen. De tactiek is een studie, die geheel overeenkomstig hare waarde, in het leger wordt behandeld.

Het was dus onnoodig haar thans speciaal te bespreken.

De Heer HOOGENBOOM:

Het zij mij vergund een enkel woord toe te voegen aan het antwoord van onzen geachten Voorzitter aan den heer *Lieftinck* gegeven. De Voorzitter zal dit wel niet beschouwen als minder passend en als een bewijs dat ik zijn antwoord niet voldoende acht. Mijne dagelijksche ondervinding noopt mij echter tot spreken. 't Is mijne heeren, geen verblijdend verschijnsel dat *nu nog* in ons midden een lid opstaat, dat zich als het ware eene stem uit den boezem onzer volksvertegenwoordiging doet hooren, om twijfel te opperen omtrent de noodzakelijkheid dat de soldaat, de eenvoudige soldaat, den geringsten graad van ontwikkeling zal bezitten, die in een beschaafden staat denkbaar moest zijn, om te beweren dat *lezen en schrijven* voor hem *misbaar* is. De heer *Lieftinck* schijnt nog van meening te zijn dat de geoefendheid van den Romeinschen soldaat voldoende zou zijn, dat men *nog* te vreden is met mannen die als hun meerdere zegt: *ga*, ook *gaan*, als hij zegt: *kom* ook *komen*. Neen Mijne H.H. die gaande en komende mannen kunnen dáarmede alleen niet voldoen aan wat men van hen eischt en *moet* eischen. Het is niet voldoende

handen te hebben om te houwen en oogen om te richten, méér eigenschappen moet de soldaat bezitten tegenover den vijand, die zich niet meer met *hand* en *tand* maar met *oordeel* en *verstand* te weer stelt.

Wat heb ik aan een man die goed kan richten als hij den opzet niet kan regelen, de schootstafel niet kan lezen? Hoe kan ik een man vertrouwen, die misschien met een ton buskruit bij het vuur zou gaan zitten, omdat bij het woord: „buskruit” niet kan lezen, hoe kan ik een man gebruiken om eenig voorwerp uit het magazijn te halen, als hij niet de merken die er ontstaan kan ontcijferen. Dagelijks ondervind ik het bij mijne compagnie, ik heb mannen die kunnen lezen maar *niet* schrijven — ’t zijn letterzetters — en ik heb er die noch lezen noch schrijven kunnen. De eersten kan ik best gebruiken; *schrijven* is niet bepaald *noodig*, maar de laatsten zijn onbruikbaar, want men kan toch niet aan ieder man, voor men hem in het vuur op de batterij wat gelast, vragen: kan je *lezen*? Die vraag moest in *ons* land ridicuul zijn.

Mogelijk Mijne HH. zou ik nog veel meer kunnen zeggen, maar vooreerst is de tijd reeds ver verstreken, ten anderen is het voor U zeker niet noodig en last not least ik bespeur tot mijn spijt dat de Heer L. reeds de vergadering heeft verlaten.

De heer ELAND. Indien alles waar is, wat wij heden avond hebben gehoord, dan zal de vergadering mij wel niet voor een wiskunstenaar aanzien; immers heb ik al zeer weinig deemoed betoond, door te onderstellen dat de heer Hojel zijne uitvoerige rede alleen voor mij zou hebben uitgesproken. Ik heb mij echter in waarheid die illusie niet gemaakt, en wil daarom nog even trachten mijne meening te verduidelijken.

Evenmin als iemand anders verzet ik mij tegen de stelling, dat wetenschappelijke ontwikkeling de grondslag moet zijn voor de vorming van den officier, en omdat ik geloof dat niemand die stelling zal tegenspreken, heb ik mij uitgelaten zooals ik deed. Maar de vraag, zooals die in de practijk wordt gesteld, is niet of de aanstaande officier wiskunde moet leeren, doch wel, hoeveel tijd aan elk vak van studie mag worden besteed, om

de opleiding een zooveel mogelijk harmonisch geheel te doen vormen.

De heer ROOSEBOOM. Een enkel woord slechts. — Mijne opmerking van zooeven had natuurlijk niet ten doel te beweren, dat een bescheiden en deemoedig mensch geen goed officier kan zijn. Volstrekt niet. Ik heb alleen de vraag gesteld, of de karakter-eigenschappen, die volgens KANT door de studie van de wiskunde ontwikkeld worden, namelijk *bescheidenheid* en *deemoed*, in de eerste plaats vereischt worden bij het optreden tegenover den vijand? En op deze vraag zal een ieder Uwer, Mijne Heeren, ik twijfel daaraan niet, volmondig antwoorden „neen”.

De VOORZITTER. Wanneer thans niemand meer het woord wenscht te voeren, rust nu op mij, alvorens deze bijeenkomst op te heffen, den aangenamen plicht, den geëerden spreker en de heeren die deel hebben genomen aan het debat, dank te zeggen voor hetgeen door hen is gesproken. Vermits de heer Hojel nit den aard der zaak, een groot deel van den avond aan het woord is geweest, zij het mij vergund hem nog meer in het bijzonder den dank der vergadering te betuigen voor zijn nitnemende voordracht en tevens met een enkel woord aangegeven, waardoor het door hem gezegde op mij zoo aangenamen indruk heeft gemaakt. Ik heb het dikwerf betreurd, dat de burgerleden van onze vereeniging niet talrijker de vergaderingen bijwonen. Velen toch beschouwen het leger, vooral de beroeps-militairen, de officieren en het kader, als staande geheel buiten de eigenlijke maatschappij, als iets aparts in het land. Voor een deel hebben in vroegere jaren de militairen wel eens aanleiding gegeven tot die opvatting. En nu was voor mij het nut der voordracht van den heer Hojel hoofdzakelijk hierin gelegen, dat duidelijk is gemaakt hoe ook voor den militair, evenals voor ieder ander beroep, algemeene ontwikkeling de grondslag moet zijn waar de opleiding voor zijn eigenlijk vak op moet steunen.

Met veel genoegen heb ik den heer Hojel ook het beginsel van leerplicht hooren verdedigen; het verdient de aandacht dat eene stem nit ons leger daarvoor opkomt. Wel geloof ik, dat er nog veel water door den Rijn zal loopen, eer men ook hier

den leerplicht zal invoeren. Maar toch is het mijn vaste overtuiging, dat dit beginsel ten slotte ook bij ons te lande zal zegevieren. De geëerde spreker heeft gewezen op het voorbeeld van het Duitsche Rijk. Laat ik er bijvoegen, dat er nu reeds in Frankrijk, België en Engeland, wettelijke bepalingen omtrent den leerplicht bestaan. Ons land zal derhalve op den duur geen uitzondering kunnen maken met al zijne naburen.

Wat nu het bezwaar van den heer van Rouveroy betreft, dat de leerplicht zoo bezwarend zou zijn voor den minderen stand, wensch ik er alleen aan te herinneren, dat juist voor de armen reeds sedert lang het beginsel van leerplicht in de practijk bestaat; er zijn toch diaconieën en andere armbesturen, die aan bedeeeling de voorwaarde verbinden, dat de kinderen naar de school moeten worden gezonden.

Overigens kan ik wijzen op het merkwaardig verschijnsel dat in den laatsten tijd op de invoering van leerplicht niet enkel is aangedrongen door de warme voorstanders van volks-onderwijs, maar vooral ook door de werklieden-vereenigingen zelve, die begrijpen dat hunne kinderen onderwijs moeten genieten.

Ik sluit thans de vergadering.

De Secretaris,
A. L. W. SEYFFARDT.